

İNSAN HAKLARI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ ve UNESCO FELSEFE ve İNSAN HAKLARI KÜRSÜSÜ BÜLTENİ

Aralık 2021/ Sayı: 10

Okurlara

İnsan haklarıyla ilgili en temel belge olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bundan tam 73 yıl önce, 10 Aralık 1948’de imzalandı. *Bültenimizin kapağında*, İoanna Kuçuradi’nin 10 Aralık İnsan Hakları Gününde yaptığı bir konuşmanın metni yer alıyor.

COVID-19, dünyanın dört bir yanında farklı varyantlarla can almaya devam ediyor. Türkiye Biyoetik Derneği Başkanı, Tarım ve Gıda Etiği Derneği (TARGET) Genel Sekreteri Prof. Dr. Neyyire Yasemin Yalım, “Salgın ve Sağlık” başlıklı yazısında, salgın sürecinde sağlık alanında çalışmanın anlamı, salgının açığa çıkardıkları ve öğrettikleri üzerinde duruyor.

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hüseyin Özel, “Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük” başlıklı yazısında, Kuçuradi’nin “antropolojik” özgürlük dediği, insansal bir olanak olarak özgürlükle ilgisinde, piyasa ekonomisine yakından bakıyor ve neoliberalizmin dışında bir sosyal ve insanî düzenin mümkün olduğunu dile getiriyor.

İyi Parti Aydın Milletvekili, Emekli Büyükelçi Aydın Adnan Sezgin, “TBMM, Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları” başlıklı yazısında, tarihsel bir perspektiften, Türkiye’nin AIHS ve AIHM örgütlenmesindeki geçmişi değerlendiriyor.

Bu sayımızdaki söyleşi, işkencenin önlenmesi, ölüm cezasının kaldırılması gibi yaşama hakkı ihlallerinin önlenmesiyle ilgili pek çok faaliyetin içinde yer almış travmatoloji hekimi Prof. Dr. Veli Lök ile yapıldı. Bu söyleşide Lök, hekimlerin, insan sağlığını bozan, insan sağlığını tehdit eden her duruma karşı duyarlı olmaları gerektiğine dikkat çekiyor.

İlgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

10 ARALIK İNSAN HAKLARI GÜNÜ

İoanna Kuçuradi

Bugünden 73 yıl önce, 10 Aralık 1948 günü, insan haklarıyla ilgili olarak hâlâ en temel belge olan BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi imzalanmıştı. O yıldan beri insan hakları, zızzaklarla da olsa, dünyamızın gündeminde. Bu bildirgenin gündemde olmasıyla, insan haklarının korunmasında insanlık olarak ne kadar yol aldık acaba? Benim izleyebildiğim kadarıyla bazı yaygın ihlal türlerinde bir azalma olmuş, ama yeni ihlal türleri de çıkmıştır. Bugün burada, yıllardan beri gördüğüm ama fazla dikkat çekmeyen, COVID-19 pandemisinin onları ‘kör kadı’nın bile görmesini sağladığı iki soruna parmak basmak istiyorum.

Bir tanesi, temel hak olarak görülen özgürlüklerin yaygın bir şekilde yanlış anlaşılmasıdır. Devletlerin pandemiye karşı aldığı bazı önlemleri protesto etmek için, dünyamızın bir ucundan diğer ucuna kadar, ‘özgürlük’ isteyen kalabalıklar, ellerinde ‘bu beden benimdir’ yazan pankartlarla, kırıp dökmeye kadar varan mitingler düzenliyor. Oysa şu anda mevcut olduğu kadarıyla bilgiye dayanarak alınan bu önlemler, insan eliyle yaratılmış bir doğa olayıyla savaşmanın tek yolu olarak görünüyor. Şimdilik, biz insanlar ancak bunları yaparsak, pandeminin başını alıp gideceği umulabilir.

Özgürlük haklarının neyi talep ettiklerinin farkında isek, bu özgürlüklerin kişilerin canının istediğini yapmakta engellenmemeleri değil, kişiler insansal yeteneklerini gerçekleştirip geliştirirken –onları insanlaştıran etkinliklerde bulunurken ve dünyamıza insan yaşamını kolaylaştıran başarılar katarken– engellenmemelerini talep ediyor.

Pandeminin herkesçe görülmesini sağladığı başka bir insan hakları sorunu da, ülkelerarası adaletsizliktir. Her gün binlerce insan pandemiden ölürlen ve yurttaşları için aşı satın alamayacak devletler varken, şu anda bu insanlara aşı sağlamak yerine Mars’a gidip gelmek yadırganmıyor.

Bu ve bu gibi olaylar, bir yandan ulusal ve uluslararası insan hakları kuruluşlarının rolüne daha çok yer açmayı gerektirdiğini düşündürüyor. Ama ondan da çok, insan haklarının örgün ve yaygın eğitiminin, amacını daha çok gerçekleştirmesine yardımcı olacak şekilde –insan hakları ihlallerini önlemeyi daha çok sağlayacak şekilde– kesintisiz yapılmasını gerekli kılıyor.

SALGIN VE SAĞLIK

*Prof. Dr. Neyyire Yasemin Yalım**

Salgınlar insanlığın tarihinde belirleyici rol oynayan olgulardır. 1347-1351 “Büyük Veba Salgını”nın Ortaçağı bitiren en önemli olay olduğu, kilisenin otoritesini sarsarak Rönesans’ın ve Aydınlanma Çağı’nın önünü açtığı üzerinde yaygın bir uzlaşma vardır. Bugün yaşamakta olduğumuz COVID-19 pandemisinin de insanlık tarihinde böyle si belirleyici bir etki yapacağını anlıyoruz.

Salgının yalnızca bireylerin ya da toplumların sağlığı ile ilgili bir sorun olmayıp, yaşamın daha pek çok alanına etki ettiği apaçık ortadadır. Salgın, yeryüzünün insan türü için yakın gelecekte yaşanabilir bir yer olmaktan çıkma olasılığından, gezegenimizin kaynaklarının adil biçimde paylaşılmadığı gerçeğine kadar birçok sorunu gündeme getirdi. Mevcut ekonomik sistemin küresel bir yapıyı dayatmasına karşın, tehditler karşısında aslında küresel bir dayanışmanın söz konusu olmadığını ortaya çıkardı. Modern dünyada verili kabul ettiğimiz ve bilinçsizce yararlandığımız pek çok şeyin aslında pamuk ipliğine bağlı olduğunu görmemizi sağladı. Öyle ki artık hemen herkes geleceğin dünyasının bugünden çok farklı olacağını biliyor, yeni normallerin neler olacağını merak ediyor ve insanlığın mevcut yaşam biçiminin sürdürülemez olduğunu kabul ediyor. Tüm bu düşünsel iklimin zorlukları yanında bazı olanakları da ortaya çıkardığını görüyoruz. Özetle, geleceğin dünyasını ve insan yaşamını, gözle göremediğimiz bir canlının üzerimizdeki etkisi nedeniyle yeniden kurguluyoruz.

Tüm bu karmakarışıklığın ortasında, bir sağlıkçı olarak, sağlık alanında çalışmanın anlamı, salgının açığa çıkardıkları ve öğrettikleri konusunda üzerinde düşünülmesi gereken çok sayıda konu olduğunu görüyorum.

Öncelikle ömrünün son 25 yılını tıp ve hemşirelik öğrencileri ile yardımcı sağlık personeline etik eğitimi vermeye harcamış, ondan önceki 10 yılda da bu eğitimi verebilmek için gerekli donanımına sahip olmaya çalışmış biri olarak, bu süreçte yaptığımız eğitimlerin belirleyici olduğunu görmekten mutlu olduğumu belirtmek isterim. Öğrencilerimle gurur duydum. Salgının başlangıcından bu yana, canları pahasına, kahramanca bir mücadele verdiklerine tanık oluyorum. Gerçi verdiğim eğitimde alturizmin ve fedakârlığın dozunu biraz kaçırdığımı da düşünmüyorum değilim. Ama hem kendi adıma hem de bu alanda emek vermiş kendi hocalarım adına, sağlık profesyonelleri olarak yüzümüzü ağarttıkları için onlara teşekkür etmek istiyorum. Yukarıda yalnızca bir sağlık sorunu olmadığını birkaç kez vurguladığım pandemide sağlık çalışanları hem tıbbî girişim, hem toplumu bilgilendirme ve bilinçlendirme, hem de araştırma ve salgınla mücadele araçlarını geliştirme konusunda üzerlerine düşeni fazlasıyla yaptılar. Bu çabada yalnız kişisel olarak değil, örgütlü olarak da yer aldılar. Bu yazının sınırları içinde pek çoğuna değinemeyeceğim ahlaki sıkıntı (moral distress) durumlarıyla başa çıkmak zorunda kaldılar. Başta araştırma alanındaki etik ikilemler ve sınırlı kaynakların dağıtımı olmak üzere birçok etik ikilem

karşısında, zamana karşı yarışmak, doğru etik değerlendirmeleri hızla yapmak ve verilmesi zor kararlar vermek durumunda kaldılar. Tıbbın uzun tarihinde etik eğitiminin hep önemli bir yer almış olmasının, bu süreçlerde yardımcı olduğu kanısındayım.

COVID-19 pandemisi gibi değersel ikilemlerin öne çıktığı durumlarda, bazı değerlerin kaçınılmaz olarak harcanması, bazı hakların zedelenmesi söz konusudur. İçinde bulunulan durum olağan yaşamın sürmesine izin vermemekte ve insanlardan kimi fedakârlıklar talep etmektedir. Örneğin, salgının başlangıcında 65 yaş üstü ve 20 yaş altı bireylere getirilen kısıtlamalar, şehirlerarası seyahatlerin yasaklanması, eğitimin bir süre askıya alınması bunlardan bazılarıdır. Bu önlemlerle insanların özgürlükleri, seyahat ve eğitim hakları kısıtlanmıştır. Ancak bunlar yapılarak kişilerin yaşam hakkı korunmak istenmiştir.

Salgının başlangıcından bu yana neyin doğru, neyin yanlış olduğu çok belli olan durumlarda doğru olanı seçmemek bakımından pek çok örnek yaşadık. Bunların hemen hiçbiri etik ikilem içermiyordu; kaçınılmaz değildiler. Bunlara birkaç örnek verecek olursak, kanımca en büyük etik hata –hatta biraz daha ileri giderek buna etik ihlal diyeceğim– toplumun salgın sürecini yöneten sağlık otoritesine ve devlete güvenini kaybetmesine neden olan karar ve eylemlerdir. Bunların başında salgınla ilgili verilerin gizlenmesi ve çarpıtılması yer almaktadır. Verilerin çarpıtılması sonucunda yalnız toplumda güven sarsılmamış, aynı zamanda yapılan fedakârlıklara gerek kalmayan bir noktaya ulaşıldığı yanlış algısı oluşmuştur. Salgının ilk haftalarında açıklanan kısıtlamalara, elinden geldiğince uymaya çalışan toplum, sonrasında bu algı nedeniyle ciddi bir uyumsuzluk göstermiş ve halen de göstermektedir.

İkinci önemli hata, virüsle enfekte olduğu tespit edilen kişilere yapılan uygulamaların, süreç içinde herhangi bir bilimsel veriye dayanmaksızın değiştirilmesi olmuştur. İlk günlerde izolasyon ve karantina uygulamaları, tespit edilen her virüs pozitif vakaya uygulanırken, zaman içinde önce temaslılar açısından kontrol gevşetilmiş, hatta temaslılarda virüs taranmaz olmuş, akabinde ise hastalık belirtisi gösterenler açısından da denetimsizlik başlamıştır. Bu yaklaşımın en çok zarar verdiği grup, hastalıktan en olumsuz etkilenen grup olan yoksul kesim, göçmenler ve kimsesizlerdir. Bu dezavantajlı grupların zaten sağlık hizmetlerine erişimi oldukça sorunluysen, ağırlaşan salgın koşullarında sağlık daha da ulaşılamaz bir hizmet haline gelmiştir.

Üçüncü bir etik hatalar dizisi ise hastalıkla ilgili bilimsel çalışmalar açısından söz konusu olmuştur. Bir yandan Sağlık Bakanlığının verileri paylaşmaması nedeniyle yapılamayan çalışmalar, bir yandan konuya ilişkin çalışmaları bir merkezî otorite eliyle denetleme arzusu, öte yandan salgına çare olabilecek aşı, ilâç gibi bilimsel yetkinlik gerektiren çalışmaların bir an önce başlaması, hızla tamamlanma-

*Türkiye Biyoetik Derneği Başkanı, Tarım ve Gıda Etiği Derneği (TARGET) Genel Sekreteri.

sı ve mutlaka büyük bir başarı ile sonuçlanması için bilim insanlarına ve kurumlarına yapılan baskı. Hepsi de bilimin kendisine özgü, zaman içinde olgunlaşarak geçerlilikleri kanıtlanmış kurallarını zorlayan, bir noktadan sonra bilimsel araştırmaların güvenilirliğini zedeleyen müdahaleler olmuştur.

Bugün bu hataların bedelini ödemeye devam ediyoruz. Bir örnekle açıklayacak olursam, salgının birinci yılının sonlarına doğru, pek çok ayrı merkezde yürütülmekte olan aşı çalışmaları sonuçlanmaya, elde edilen aşılarda yaygın kullanım amacıyla üretim aşamasına geçmeye başladı. Bu süreçte pek çok etik sorunla karşılaşıldı. Bunlar arasında en yakıcı olanı varsıl ülkelerin üretilen sınırlı miktardaki aşırı hızla satın almaları, yoksul ülkelerin ise bu olanaktan yoksun kalmaları idi. Tıpkı gıda yardımlarında olduğu gibi, en temel insan hakkı olan yaşama hakkının bir aracı konumuna gelen aşılarda, bu ülkelere ancak bir yardım ögesi olarak ve çok az miktarda ulaştırılabildi. Kimine ise hiç ulaşmadı. Türkiye gibi, o ölçüde yoksul olmayan, ancak salgın sürecini de gelişmiş ülkeler kadar iyi yönetemeyen ülkelerde ise sorunların görünümü farklı oldu. O dönemde elde edilebilen olanakları, olduğundan daha etkili göstermek adına, gerçeğe aykırı bilgileri yayarak ya da bu bilgilere karşı çıkmayarak günü kurtarmak hedeflendi. O dönemde yapılan dezenformasyon çalışması bugün karşımıza aşı reddi olarak çıkmaktadır.

Son olarak da etik açıdan en önemli hatalardan biri olan, etik kararda sebat etmemenin yol açtığı sorunlara değinmek gerekir. Etik ikilemlerde aldığınız karar, bir değeri korurken kaçınılmaz olarak ötekini harcama kararıdır. COVID-19 salgınının ilk döneminde bu, insan yaşamını ve sağlığını korumak için, bazı psikolojik, sosyolojik ve ekonomik kayıpları göze almak demektir. Kuşkusuz daha önce de söylediğim gibi bir değer kaybını göze almak, o konuda başka hiçbir şey yapmamak anlamına gelmemeliydi. Harcanan değer kaybını en aza indirmek için elde olan imkânları kullanmak gerekirdi. Ama son çözümlemede bazı kayıplar kaçınılmaz olacaktı. Bir örnekle açıklayacak olursam, kanser nedeniyle yatıştırılmaz ağrıları olan hastalara artan dozlarda morfin verdiğimizde, bu hastaların yaşam sürelerinin kısaldığını biliriz. Hastanın kalan ömrünü ağrılar içinde geçirmesi ile, daha kısa bir yaşam süresini ağrısız geçirmesi arasında bir seçim yapmak zorunda kalırız. Eğer hastanın talebi de bu yöndeyseniz bir hekim olarak ben genellikle daha kısa, ancak ağrısız bir yaşam süresini sağlamaktan kaçınmam. Bu seçim bir aşamasında hastanın ölüm sürecine girmesi söz konusudur. Eğer bu noktada harcamayı baştan kabul ettiğim değer kaybına katlanamaz ve hastaya vermekte olduğum tedaviyi keserseniz ne başta korumak istediğim değeri korumuş olurum ne de harcamayı göze aldığım değer harcanmasını haklı çıkarabilirim.

İşte salgın sürecinde yaşadığımız durum da aynen bu şekilde olmuştur. Salgını yönetmekten sorumlu olanlar, başta insan yaşamını ve sağlığını bir değer olarak korumak adına harcamayı göze aldıkları ekonomik değerlere ilişkin sorunlar hissedilmeye başlanınca, bu kayba katlanılmayı tercih etmiş ve yarı yolda, geçerli bir neden olmadığı halde, salgına ilişkin önlemleri zamanından önce esnet-

mişlerdir. Bu nedenle bugün geldiğimiz noktada ne insan yaşamını ve sağlığını bir değer olarak koruyabilmiş, ne de bunun için katlanılan psikolojik, sosyolojik ve ekonomik fedakârlıkları haklı çıkarabilmişlerdir.

Öncelikle şunu açıkça ortaya koymak gerekir ki, COVID-19 hastası olan insanların belirli bir yüzdesinin hastalığı ağır geçireceği, bunlardan bir bölümünün yoğun bakıma ihtiyaç duyacağı, bu grubun bir bölümünün ileri solunum desteğine gereksiniminin olacağı ve bu grubun bir bölümünün ise verilen ileri bakıma rağmen hayatını kaybedeceği baştan beri bilinen bir olguydu. Bu grupların virüsün bulaştığı kişiler içindeki oranları da bilinmekteydi. Salgının başından beri iki hedef vardı ve salgın yönetiminin başarı ölçütü de buydu. Birincisi, mümkün olan en az sayıda insanın enfekte olmasını sağlayarak oranları düşürmek, ikincisi ise bulaşmayı kontrollü biçimde zamana yayarak sağlık sisteminin aşırı yüklenmesini önlemek, bu süreçte salgının kontrol edilmesini sağlayacak aşı, tedavi ve benzeri olanakların sürece dâhil olması için zaman kazanmaktı. Türkiye açısından bakıldığında iki ölçütte de başarısızlık söz konusudur. Aşının yaygın kullanılabilir hale gelmesiyle üçüncü bir hedef ortaya çıktı. Bu da hızlı ve etkili bir aşılama programı uygulayarak önce ölümleri azaltmak, sonra da salgının ortadan kalkmasını sağlamaktır. Ülkemizin bu bakımdan da büyük başarı gösterdiği söylenemez.

Bugün itibarıyla resmî rakamlara göre Türkiye’de toplam COVID-19 vaka sayısı 9 milyon civarındadır. Yaklaşık 75.000 kişi ise bu nedenle hayatını kaybetmiştir. Ancak bu rakamların gerçeği yansıtmadığı konusunda ciddi kuşku bulunmaktadır. Aşılama öncesi ölüm hızı ile sonrası arasında önemli bir fark vardır. Bugün itibarıyla ülkemizdeki aşılama oranı olması gereken %85’in altındadır. Bunun önemli nedenlerinden biri de aşı reddidir. Yukarıdaki örnekte belirttiğimiz gibi ülkemizdeki aşı reddinin en önemli nedeni salgın sürecinde yaşanan dezenformasyon ve bilinçlendirme eksikliğidir. Verem, polio (çocuk felci), kızamık gibi yaygın aşılama programlarında büyük başarı göstermiş olan Türkiye’de, bugüne dek toplumda yaygın bir aşı karşıtlığı söz konusu olmamıştır. COVID-19 aşısı özelinde ortaya çıkan sorunun kökenlerini doğru analiz etmek gerekir. Burada bir başka önemli nokta da, salgının bitmediğini, aşılama etkinliğinin yaklaşık altı aydır sınırlı olduğunu bilmek, aşı reddinin tekrarlanması gereken aşılama işlemlerinde, yani salgının geleceği açısından da sorun olacağını öngörmek ve gerekli önlemleri bugünden almaktır.

Son olarak, salgın sürecinin bize öğrettiği en önemli olgunun, toplumun genelini ilgilendiren bu tür olaylarda en kritik öğenin güven olduğu ve güvenin oluşturulup sürdürülebilmesinin en önemli koşulunun da doğru bilgi akışının kesintisiz sağlanması olduğunu söyleyebiliriz. Buradaki doğru bilgiden kasıt bilimsel bilgiye dayanan, tutarlı, anlaşılır, zamanında, uygun yöntemlerle iletilen bilgidir. Bir başka önemli öğe ise, kaynakların hakça dağıtılması ile adaletin sağlanmasıdır. Dünyada ve özellikle Türkiye’de COVID-19 pandemisi sürecinde her iki bakımdan da çok başarılı olunamamıştır. Sürecin devam ettiğini göz önüne alarak etkili çalışmalar yapmak önemlidir.

PİYASA SİSTEMİ VE ÖZGÜRLÜK

Prof. Dr. Hüseyin Özel*

Piyasa sistemi, kendi seçimlerini yapacak özgürlüğe sahip bireylerin, araç-amaç uyumunu gözetecek biçimde, “rasyonel” ve “hazcı” bireyler olarak davranmalarını gerektirmektedir. Sistem, karşılıklı çıkarlara dayanan sözleşme tipi değiş-tokuş ilişkilerine dayandığından, özel mülkiyet hakkı ile sözleşme özgürlüğüne dayanmaktadır. Değiş-tokuş ilişkisi, tarafların davranışlarını, özgür iradeleriyle, piyasa dışından kaynaklanan herhangi bir kısıt ya da baskıya boyun eğmeden gerçekleştirebilmelerini sağlar; ayrıca değiş-tokuş konu olan değerlerin birbirine eşit olması gerektiğinden, bireylerin eşitliğini de içermektedir.

Bu özgürlük kavrayışının, İsaiah Berlin’in tanımladığı “negatif” bir özgürlük olduğu söylenebilir.¹ Berlin, “negatif” özgürlüğün, daha çok bireyin dışındaki, onun hareket serbestisini, davranışlarını sınırlayan etkilerin varlığı ile nitelendiğini söylemektedir; bu kısıtlar ortadan kalktığı ya da azaldığı ölçüde birey daha da özgür olacaktır. İnsanın herhangi bir dış müdahaleye bağlı olmadan, bütünüyle kendi vicdanına, özgür iradesine dayanarak davranabilmesi, onun özgürlüğünün ve eyleme gücünün de göstergesidir. Dolayısıyla, piyasa sistemine dayanan modern uygarlıkta, örneğin Liberalizmin önde gelen temsilcisi Hayek’in sözleriyle, “bireylerin, tanımlanmış sınırlar içerisinde, başkalarının değil, kendi değerleri ile tercihlerini izlemesine olanak verilmelidir; bu sınırlar içerisinde, bireyin hedefler sisteminin de her şeyin üzerinde olması ve başkalarının hedeflerinin bireye dikte edilmemiş olması gereklidir.”² Dolayısıyla, Hayek’e göre, piyasanın işleyişi için ekonomi dışı herhangi bir müdahale (devlet müdahalesi, tekellerin varlığı, sendikalar) olmamalıdır. Özellikle devlet müdahaleleri, hem özü gereği baskıcı nitelikte olduğundan özgürlüğü yok eder hem de piyasanın işleyişini bozarak, kaynak dağılımını bozar.

Ancak bu özgürlük anlayışının, bir ölçüde “yüzeysel” bir bakış açısı ortaya koyduğu söylenebilir. İnsanın, özünde çıkar güdüsüyle değil, “iyi yaşam” hedefiyle davranan bir “politik hayvan” olduğu düşüncesi, insanı sadece bir “iktisadi” varlığa indirgeyen bir bakış açısıyla uyumsuzdur. İyi yaşama ulaşmanın yolu da yalnızca bireysel rasyonel davranış değil, toplumun içerisinde kendi olanaklarını gerçekleştirebilmekten geçer. Bu yüzden insan özgürlüğünü, “negatif” bir biçimde değil, insan için anlamlı olan, onun için ahlaki bakımdan da önem taşıyan eylemleri engelleyen dışsal ve içsel engellerin bulunmaması anlamında düşünülmelidir.³ Böyle bir tanım, insanların içinde yaşadıkları koşulları değiştirme, dönüştürebilme, böylelikle kendilerini özgürleştirebilme gücünü de varsayar. İnsanlar, istek ve davranışlarını, yalnızca güdülerinin sonuçlarıyla değil, bu güdülerin “kalitesiyle” de değerlendiren “güçlü değerlendiriciler”⁴, güdülerini daha “derin” biçimde değerlendiren⁵ varlıklardır. Bu yüzden insanlar, davranışları ancak iktisadi güdülerle yönlendirilen “yüzeysel faydacılar”⁶ olarak kavranamaz.

İoanna Kuçuradi’nin geliştirdiği özgürlük anlayışı⁷ bu bakımdan son derece önemlidir. Kuçuradi, özgürlüğün birbiriyle ilişkili olan üç türünü, yani bir olanak, gerçeklik ve gereklilik olarak özgürlük kavramlarını birbirinden ayırdeder.⁸ İnsansal bir olanak olarak özgürlük, tür olarak insan özgürlüğünü ya da Kuçuradi’nin deyişiyle, “antropolojik” özgürlüğü tanımlamaktadır. İkinci tür özgürlük, kişi özgürlüğü ya da “etik” özgürlük kavramı, üçüncüsü de, “toplumsal” özgürlük ya da genel olarak “özgürlükler” kavramıdır.⁹

Antropolojik özgürlük, insanın tür olarak öteki canlılar arasındaki özel yerini, yani insanın “değerini” dikkate almaktadır. Başka deyişle bir

*Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ İsaiah Berlin, “Two Concepts of Liberty”, *Four Essays on Liberty*, Oxford, New York: Oxford University Press, 1969, s. 118-72.2

² Friedrich August von Hayek, *The Road to Serfdom*, Chicago: The University of Chicago Press, 1944, s. 66.

³ Charles Taylor, “What’s Wrong with Negative Liberty?”, *Philosophy and the Human Sciences*, (vol. 2 of) *Philosophical Papers*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 211-229.

⁴ Taylor, “What is Human Agency?”, *Human Agency and Language*, a.g.e., s. 15-44.

⁵ A.g.e., s. 25.

⁶ A.g.e., s. 26.

⁷ Kuçuradi’nin özgürlük anlayışının genel bir sunumu için bkz. İoanna Kuçuradi, “Bir Değer Sorunu Olarak Özgürlük”, 1977, Kuçuradi, *Çağın Olayları Arasında*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2016 içinde: s. 51-56 ve Kuçuradi, “İnsan Hakları ve Özgürlük Sorunu”, Kuçuradi, 1977, *Çağın Olayları Arasında*, a.g.e., 2016 içinde: s. 57-68.

⁸ Kuçuradi, “Bir Değer Sorunu Olarak Özgürlük”, a.g.e., s. 54.

⁹ A.g.e., s. 52.

olanak olarak özgürlük, insanın bir “değeridir”¹⁰ aynı zamanda. İnsan hakları kavramı da doğrudan bu yaklaşımla ilişkilidir, çünkü “temel” insan hakları, tür olarak insanın değerinin tek tek insanlarda koruma istemlerine göndermede bulunmaktadır. Öte yandan kişi özgürlüğü, bu olanağın kişiler tarafından gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. İnsanlar arasındaki ilişkilerde bir kişi değeri, etik değer olarak özgürlük, insanların doğru değerlendirmelere dayanan ve insanın değerini dikkate alan eylemleri gerçekleştirmeyi gerektirir.¹¹ Ancak bu tür eylemleri olanaklı kılan koşullar yaratılmadan, etik özgürlüğün gerçekleşmesi olanaklı görünmemektedir. Başka deyişle, toplumsal özgürlük, kişi özgürlüğü için de gereklidir. “Toplumsal ilişkilerin kişilerde insanın değerini koruyacak biçimde düzenlenmesi gerektiği”¹² düşüncesine dayanan toplumsal özgürlük, moral ve hukuksal boyutları içerir; ilki, grupta geçerli olan değer yargılarının kişiye çizdiği sınırlara gönderme yaparken ikincisi, kişilere tanınan sosyal, ekonomik ve siyasi hakları dikkate almaktadır.¹³

Kuçuradi’nin, özellikle “antropolojik” özgürlük anlayışına dayanan bir bakış açısı, sınırlandırılmamış bir biçimde işleyen piyasa sisteminin, insan özgürlüğünün gerçekleşmesi önünde yarattığı engelleri görmek için yararlı olacaktır. Piyasa sistemi içinde özgürlüğün gerçekleştirilmesi, ancak piyasa alanının içerisinde tanımlanan bir “negatif” özgürlüktür. Bu piyasa “mekanizması” içinde insanlardan beklenen, sistemin işleyişi için gerekli “dişliler” olarak, piyasa ilişkilerini yeniden üreten işlevsel birimler olarak davranmalarıdır. Üretim sürecinin ve örgütlenmesinin “rasyonelleşmesi” ile elele giden bu süreç, kişiyi bir “rasyonel iktisadî insan”a dönüştürmektedir. İnsanın toplumsal bir varlık olma özelliği, yalnızca işbölümü ile üretimin toplumsal niteliğinin artması bakımından önemlidir. Sistemde, kendi gücüne ve eşitlik idealine inanan bireyin kendisini, eşitsizlik, yoksulluk, üretim sürecindeki nesnel bağımlılık, kişisel güçsüzlük ve izolasyon içinde bulacağını söylemek yanlış olmaz.¹⁴

Bu da, örneğin yoksulluğun giderilmesi ile gelir ve fırsat eşitliğinin artırılmasına yönelik, tam istihdam ve kapsamlı bir sosyal güvenlik ağı sağlama amacı güden devlet müdahalelerini gerekli kılmaktadır. Keynesyen “Refah Devleti”nin benimsediği bu türden müdahaleler, insan özgürlüğünün sağlanması ve haklarının korunması bakımından da önemlidir. Bu yüzden de, bugünlerde içinde yaşadığımız COVID-19 pandemisinin, devletin görevlerinin yeniden tanımlanmasını gerektirdiği düşüncesi, daha fazla yandaş bulmaktadır. Ünlü iktisatçı Daron Acemoğlu¹⁵ devletin gücünü denetleyebilecek demokratik kurumlar ile politik katılım mekanizmaları oluşturmanın, daha fazla hesap verebilir nitelikteki bir Refah Devleti düzenlemesini sağlayabileceğini düşünmektedir. Benzer biçimde, ulus-devletin yeniden güç kazanmasıyla, özellikle yiyecek, su, sağlık, enerji, sanayi ve taşımacılık sektörlerinde devletin öneminin arttığı, devlet kontrolünün ağırlık kazandığı da gözlenmektedir. Özellikle pandemiyle birlikte artan üretim kayıpları ile yoksulluk ve eşitsizliğin azaltılması için devletin yanısıra, yerel örgütlenmeler ve sendikalar yoluyla demokratik hesap verebilirliğin güçlendirilmesi, böylece yerel yaşamın desteklenmesinin mümkün olduğu da ileri sürülmektedir.¹⁶ Bu bakımdan, yerel finansal kurumların oluşturulması, meslek okulları, çevre gönüllüleri gibi örgütlenmeler yoluyla, “ait olma”, bağlanma ve karşılıklı anlayışın güçlendirilebilmesi, dolayısıyla da, neoliberalizmin dışında bir sosyal ve insanî düzen mümkün olabilir.

Bununla birlikte, bu tür politika değişiklikleri, eğer devletin herşeyden önce bir “insan” kurumu olması gerektiği¹⁷ düşüncesine dayanmıyorsa, başka deyişle, insanın özgürlüğünü ve haklarının korunmasını temel almıyorsa, varolan sorunların, eşitsizliklerin ve dengesizliklerin ortadan kaldırılması mümkün görünmemektedir. Böyle bir “insan haklarına dayalı devlet” anlayışının geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi, piyasa sisteminin sınırsız işleyişinin yaratacağı tehditlerin ortadan kaldırılması bakımından da gerekli görünmektedir.

¹⁰ A.g.e., s. 52.

¹¹ A.g.e. s. 52.

¹² A.g.e., s. 53.

¹³ A.g.e., s. 54.

¹⁴ Piyasa sisteminin yarattığı yoksulluk ve “meşruiyet krizi” için bkz. Hüseyin Özel, “İnsan Haklarına Yönelik Bir Tehdit Olarak Yoksulluk”, 21. Yüzyılın Başında İnsan Haklarını Korumada Karşılaşılan Sorunlar, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, No. 47, 2011, s. 31-46.

¹⁵ Daron Acemoğlu, “The Post-COVID State,” <https://www.project-syndicate.org/onpoint/four-possible-trajectories-after-covid19-daron-acemoglu-2020-06>.

¹⁶ Maurice Glasman, “The Corona virus crisis has sounded the death knell for liberal globalisation,” <https://www.newstatesman.com/politics/economy/2020/04/coronavirus-crisis-has-sounded-death-knell-liberal-globalisation>

¹⁷ Ioanna Kuçuradi, (1988), “‘World Problems’ from the View-Point of Human Rights”, in The Papers Presented to the International Seminar on Philosophy Facing World Problems, Ankara: The Philosophical Society of Turkey, ss. 57-71 ve Ioanna Kuçuradi, (1995b). “Human Rights, The Idea, the Demands and the Instruments”, in The Idea and the Documents of Human Rights, edited by Ioanna Kuçuradi, Ankara: The Philosophical Society of Turkey, ss. 75-91.

TBMM, AVRUPA KONSEYİ VE İNSAN HAKLARI

Aydın Adnan Sezgin*

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış siyasetinin temel hedeflerine ilişkin söyleminin parçası olmuştur. Esasen bu anlayış, Cumhuriyet'in kuruluş ilkeleri ile bütünüyle uyumlu ve bu ilkeleri destekleyici niteliktedir. Ancak demokrasiyle insan hakları her zaman koşut olmadığı için Türkiye'de de bu ilkelerin yerleşmesi ve gelişimi eşzamanlı olarak gerçekleşmemiştir. Bu çerçevede, TBMM'nin insan hakları konusundaki genel tutumuna dikkat çekmek amacıyla, Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen dönemlerde ve bugün insan haklarına bakış açısı üzerine bazı gözlemlerimi dile getirmek istiyorum.

Cumhuriyet'in kuruluşu, hem Türkiye'nin koşulları hem de o dönemde dünyada geçerli olan norm ve değerler açısından, demokrasi ve insan haklarını esas alan bir yaklaşımla gerçekleşmemiştir. Fakat Cumhuriyet ile birlikte, tebaadan millete, kuldan vatandaşa dönüşüm süreci yaşanmış ve bu süreçte bireyin hakları biçimlendirilip tanınmıştır. Vatandaş kavramı, en önemli kavram olarak gündeme gelmiştir. Gerçekleştirilen hukuk reformları, esasında insan hakları istikametinde önemli adımlar atılmasının zeminini teşkil etmiştir.

Cumhuriyet'in, kuruluş ve inşa yıllarında demokrasiyle buluşmadığı bir gerçektir. Ama Cumhuriyet, vatandaşa gerçek anlamda medenî ve siyasî haklar vermiştir. Evrensel standartlara uygun bir Medenî Kanun'un kabul edilmesi, kadın-erkek eşitliğinin temini, mülkiyet haklarının garanti altına alınması gibi konularda vatandaşa, bireye, dolayısıyla insanımıza daha önce tanınmayan hakların tanınması yönünde hayata geçirilen düzenlemeler, bu dönemdeki önemli gelişmelerdir.

Siyaset felsefesi tarihine baktığımızda, demokrasiyle ilgili norm ve değerlerin gelişiminin insan hakları kavramıyla paralel olmadığı görülebilir. İnsan hakları kavramı uzun süredir felsefe, hukuk, siyaset bilimi ve diğer bazı sosyal bilimler alanlarında çeşitli şekillerde ele alınmaktayken, kavramın gerçek anlamda evrenselleşmeye başlaması ancak 20. yüzyılın ortalarında, İkinci Dünya Savaşının ardından gerçekleşmiştir. Norm ve değerler zozofların birçoğunun insan haklarının gelişimi için temel zemin olarak demokrasiyi vazgeçilmez bir düzen ve değerler manzumesi olarak düşündükleri de söylenemez.

1776 tarihli Virginia Haklar Beyannamesi, 1791 tarihinde ABD Anayasasına dahil edilmiş ve 1789 yılında Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi kabul edilmiş olsa da, insan haklarının bizzat bu ülkelerde ve evrensel düzeyde yer edinmesi ancak Birleşmiş Milletlerin (BM) kurulmasının ardından mümkün olmuştur. İnsan haklarının, uluslararası ilişkiler hukukunun, literatürünün ve uygulama alanının bir parçası haline gelmeye başlaması, BM Şartı ile mümkün olmuştur. İlk temel ve normatif belge ise BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir.

BM'nin kurucu belgesi olan BM Şartının giriş bölümünde "temel insan hakları" ifadesi kullanılmış, birinci maddenin üçüncü paragrafı ise "ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamayı" BM'nin amaçları arasında saymıştır.

BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanarak, bazı değişikliklerle 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen 30 maddelik İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ise insan haklarını temel bir örüntü haline getirmiştir. Bu belge, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi gibi, ülkelerin ve özellikle o dönemde nüfuzu yüksek olan devletlerin müzakereleri sonucu ortaya konan bir siyasî uzlaşma belgesidir. Ancak her ne kadar siyasî müzakereler sonucunda vücuda getirilen bir belge olsa da, hatta BM üyesi çoğu devlet tarafından düzgün bir şekilde uygulanmasa dahi Bildirge, belirli hakların küresel anlamda ilân edilmesi ve daha sonra hazırlanacak olan Helsinki Nihai Senedi gibi önemli belgelerin ortaya çıkması açısından referans niteliği oluşturmuştur.

BM Şartının insan hakları ve temel özgürlükler ifadesini kullanmış olması ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabul edilmiş olması çok önemli adımlardır, fakat Türkiye'yi insan hakları alanına asıl angaje eden metin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) olmuştur. Ülkemiz, 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyinin kurucu üyelerinden birisi olarak, Konseyin "insan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek; ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, uyuşturucu madde ve çevre konularındaki sorunlara çözüm aramak" olarak özetlenebilecek olan bugünkü amaçlarına katkı sağlamayı, temel insan hakları ilke ve hedefleri arasında kabul etmektedir. Demokrasiler birlikteliği olarak tasarlanan Avrupa Konseyi böylece demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü özdeşleştirme sürecinin kurumu niteliğindedir.

Türkiye hâlihazırda, 225 Avrupa Konseyi sözleşmesinden 120'sine taraf durumdadır ve taraf olunan Avrupa Konseyi sözleşme ve protokolleri bakımından 47 üye ülke arasında 15'inci sırada bulunmaktadır. Türkiye, Avrupa Konseyinin, ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadele, işkence ve kötü muamelenin önlenmesi, yolsuzluk, kara para aklama ve terörle mücadele gibi birçok farklı alanı kapsayan çeşitli denetim ve insan hakları mekanizmalarıyla da yakın işbirliği yapmaktadır. Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi (AİÖK) ile ırkçılık ve hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) bunlar arasında sayılabilir.

Türkiye, 18 Mayıs 1954'te AİHS'i onaylamış, 28 Ocak 1987'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) bireysel başvuru hakkını tanımıştır. Mahkemenin zorunlu yargı yetkisini ise 28 Ocak 1990'da kabul etmiştir. Tür-

* İyi Parti Aydın Milletvekili, Emekli Büyükelçi.

kiye ayrıca, savaş halinde de idam cezasını yasaklayan AİHS'in 13 sayılı ek protokolü de 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa Konseyi ve temel sözleşmesinin getirdiği yükümlülüklerin denetimini sağlayan AİHM öyle bir kurum haline gelmiştir ki, artık mahkemenin yetkileri kabul edilmeden Avrupa Konseyine taraf olmak mümkün değildir.

Dolayısıyla Avrupa Konseyi, hem bir bölgesel uluslararası örgüt, hem de Avrupa kamu hukukunun denetimini üstlenmiş ve bu denetimi yapması için üye ülkelerin egemen kararlarıyla yetki vermiş oldukları bir kuruluş olarak Türkiye için son derece önemlidir. Bu önem sadece bulunduğumuz bölge ve ait olmayı hedef haline getirmiş olduğumuz siyasi değerler coğrafyasından değil, aynı zamanda AB üyelik perspektifimizden de kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Türkiye için en temel insan hakları dokümanıdır.

Türk hukuk sisteminin AİHS'e ve AİHM'in içtihadına uyum sağlaması ve Avrupa Konseyi kararlarıyla ahenkli bir tutum içinde olması amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler hayata geçirilmiş ve fiili çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 1994'ten itibaren hem Anayasamızda hem ilgili yasalarda gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

2013 yılında, AİHM'e Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonu kurulmuştur. 2014 yılında, AİHS ihlallerinin önlenmesine ilişkin Eylem Planı hazırlanmıştır. 2016 yılında, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, ayrımcılığın önlenmesi, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele edilmesi konularında ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu kurulmuştur.

2014 yılında hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısı 14.500 iken Avrupa Konseyi ortalamasına ulaşabilmeye yönelik olarak bu sayı 2019 yılı itibarıyla 19.394 olmuştur. Bireysel başvuru kararlarının hâkim ve savcılar tarafından takibinin sağlanmasının bireysel başvurunun etkinliğine katkı sağlayacağı gerekçesiyle, hâkim ve savcılara yönelik geniş katılımlı ve kapsamlı eğitimler düzenlenmiştir.

Atılan adımlardan en önemlisi ise, Anayasanın 90. maddesine 2004 yılında getirilen değişikliktir. Bu değişikliklerle eklenen ifadelerle göre, "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası Andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."

Ancak görünen odur ki hem kamuoyumuzda, hem kamuoyumuzu oluşturan fikir cereyanları, basın-yayın organları ve siyasi partiler bakımından, insan haklarının ve temel özgürlüklerin AİHS'e ve AİHM içtihatlarına uygun

şekilde tatbik edilmesi ve kendi egemen mevzuatımızın bir parçası konumunda değerlendirilmesinin önünde birtakım zihni ve siyasi engeller bulunmaktadır. Özellikle iktidar kanadı sözcülerinin parlamentodaki söylemleri, AİHS hükümlerinin ve AİHM kararlarının ulusal mevzuatımızın bir parçası olarak sindirilemediğini ima etmektedir.

Ülkemizde mahkemelerin hâlâ yürütmenin etkisi altında olduğu konusuna değinmeden, meseleye daha ileri bir perspektiften bakış açısı sunmak niyetindeyim. İnsan hakları ve temel özgürlükler konusunda AİHM'in içtihadına uyum sürecinden bahsedilmesine rağmen, gereken adımları henüz yeterli şekilde atamadığımız görülmektedir. Bu adımların atılabilmesi için öncelikle meselenin siyasi partilerimizin tümü tarafından siyaset üstü bir değer olarak içselleştirilmesi gerekmektedir. Bunu engelleyen günlük siyasi mülahazaların ötesinde, meselenin iktidar partisi mensupları açısından bilgi noksanlığından kaynaklanan bir boyutu da bulunduğu kanaatindeyim.

Ayrıca egemenlik konusunda da hatalı bir yaklaşımın hâkimiyeti söz konusudur. AİHS'nin Türkiye dışında kotarılmış bir sözleşme, AİHM'in de Türkiye'nin devlet yapısı dışındaki bir sistem olarak görülmesi, Avrupa Konseyinin insan hakları normlarının meşruiyetini ve bütünüyle hayata geçirilmesini önlemektedir. Oysa Türkiye bu sözleşmeye kendi egemen kararıyla katılmış ve mahkeme kararlarının yetkilerini kendi kararıyla kabul etmiştir. Türkiye, hem sözleşmede, hem Avrupa Konseyinde, hem de AİHM'de eşit paydaş durumdadır.

Türkiye son dönemde AB üyelik sürecinden de, başta hukukun üstünlüğü, insan hakları, yargı bağımsızlığı gibi temel konular nedeniyle uzaklaşmıştır. Eğer AB üyelik perspektifimiz hâlâ devam ediyorsa, temel koşul Avrupa Konseyi değerleriyle, AİHS ve AİHM ile inatlaşmak yerine, bunları tam anlamıyla benimsemek ve uygulamak en önemli aşamayı teşkil edecektir. Türkiye'nin bu temel konulara bakışında iyileşme olmaması halinde, Avrupa'nın geleceğinde kendi potansiyeline uygun, tayin edici bir rol üstlenmesi zorlaşacaktır. Bu eğilim devam ederse, ülkemiz önümüzdeki süreçte giderek içine kapanan ve kapandıkça dış ilişkilerinde savrulan bir ülke haline gelecektir.

İnsan hakları ve temel özgürlükler manzumesi esas itibarıyla vatandaşlarımızın lâayık oldukları kıstaslara göre yaşamlarını sürdürebilmeleri için uyulması ve uygulanması gereken bir değerler bütünüdür. Bu sistemi küresel düzeyde en iyi temsil eden yapı, Avrupa Konseyi şemsiyesi altındaki AİHS ve AİHM örgütlenmesidir. Bu sistemden uzaklaşmak, Türkiye'nin huzuru ve esenliği bakımından ciddi olumsuzluklara yol açacaktır. Maalesef 2017 yılında Avrupa Konseyi'nde denetim sürecine alınan Türkiye için, 30 Kasım 2021 tarihi itibarıyla ihlal süreci başlatılmıştır. Hâlbuki Türkiye'ye yakışan, bu yapıya en aktif katkıyı sağlayan ülkeler arasında yer alması olacaktır. Bu çerçevede, AİHS'nin Cumhuriyetimizin bir sonraki Anayasasının ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi, önemli bir hamle oluşturacaktır.

Prof. Dr. Veli Lök

“İŞKENCE GÖRMÜŞ BİR KİŞİYİ YAKINDAN GÖRMEK BANA ÇOK ACI VERDİ”

Travmatoloji hekimi Prof. Dr. Veli Lök, işkencenin önlenmesi, ölüm cezasının kaldırılması gibi yaşama hakkı ihlallerinin önlenmesiyle ilgili pek çok faaliyetin içinde yer almış bir insan hakları savunucusu. Lök, işkencenin önlenmesine yönelik uluslararası literatüre giren ve işkence izlerinin yıllar sonra da tespit edilebilmesini sağlayan “kemik sintigrafisi” alanında önemli çalışmalara imza attı. Lök’ü bütün bu çalışmalara sevk eden şey ise, 1977 yılında bir yakınım gördüğü işkence. İşkence görmüş bir kişiyi yakından görmek, Lök’ü derinden etkiliyor ve sadece kendi yakını için değil, işkenceye maruz kalmış bütün insanlar için çözüm getirebilecek bir sonuca ulaşıyor. Prof. Dr. Veli Lök ile bu alandaki çalışmalarını ve mücadelesini konuştuk.

SÖYLEŞİ: *Elif N. Hamidi*

İzmir’in bir köyünde dünyaya geldiniz ve tıp doktoru veya müzisyen olmayı hayal ediyordunuz. Hekim oldunuz ve aynı zamanda müzik de hayatınızda önemli bir yer aldı sanırım. Bir köyde dünyaya gelen, hekimliğe ve müziğe merak salmış çocuk/genç Veli Lök’ten bahseder misiniz biraz?

Müzik merakım küçük çocuktan itibaren başladı. Köyümde (beş yaşından sonra yerleştiğimiz, anacığımın köyü “Uladi”, şimdiki adı Yakapınar) kışın düğünler olurdu. Bu düğünler için İzmir’de davul, zurna, klarnet, keman vs. gece gündüz çalınırdı. Ben sıklıkla bu müzisyenleri çok yakından dinlerdim. Bazen onların yakınında uyuya kaldığım olurdu ve ailem beni oradan alır götürürdü. Sonra arkadaşım Mehmet’in kaba kemanını çalmaya başladım. Köy toplantılarında çalıp oynardık. Böylece müzik tutkusu yerleşti. Ancak ailem bu tutkumdan pek memnun değildi. “Çalgıcı mı olacan?” diye sıkıntılarını dilendiriyorlardı. Ortaokul bitinceye kadar çalgıcılık sürdü. Keman ve ağız mızıkası çalıyordum. Lisede derslerimin ağırlığından çalgıcılık iyice azaldı. İstanbul Tıp Fakültesi ikinci sınıfta Ege Yurdunda kalırken, nota bilen bir kemancıdan özel ders almaya başladım. Artık nota ile çalmaya başladım. Müzik gruplarında da çalmaya başladım. Alaturka keman çalan ve nota bilen bir kemancı olmuştum ve aileden de karşı çıkan artık yoktu. 1956 yılında Ankara’da yedek subay okuluna başladım. Biz “Tabip yedek subay öğrencileri” idik. Bir de piyade yedek subay öğrencileri vardı. Onlar arasında Sayın Zeki Müren de vardı. Bir gün bize bir haber geldi. “Aranızda müzisyen var ise, Zeki Müren ile toplanacak” dediler. Benimle beraber üç kemancı gitmişti. Zeki Müren üçümüze de keman çaldırıp, dinledi. Diğer arkadaşlar da çok iyiydi, fakat Zeki Müren bana “Sizinle çalışacağım” dedi. Böylece üç ay Zeki Müren’e kemancılık yaptım. Her hafta konserler verdik ve kendisiyle çok güzel anılarımız oldu. Zeki Müren

gerçekten zeki, kapasiteli, alçak gönüllü ve çok iyi bir insan olmanın yanında, çok iyi bir müzisyen, mükemmel bir yorumcuymuştu. Sesi inanılmaz güzeldi ve çok mükemmel şarkılar besteliyordu. Askerlikten sonra da müzik yaşamım amatör olarak devam etti. 1964 yılında bir yıllığına Almanya’ya giderken, eşim “kemanını bırakalım, eşyamız çok, oradan yeni bir keman alırsın” dedi. Mesleğimin yoğun çalışmaları, ortamımın değişmesi sebebi ile keman olayım bitti ve sadece iyi bir dinleyici olarak kaldım. Mesleğim, meslekî uğraşlarımız, gecemi gündüzümü, tüm yaşamımı doldurdu.

Bir hekim olarak işkencenin önlenmesi, ölüm cezasının kaldırılması gibi yaşama hakkı ihlallerinin önlenmesiyle ilgili pek çok faaliyetin içinde yer aldınız, insan hakları savunuculuğu yaptınız. Sizi aktif bir şekilde insan haklarıyla ilgilenmeye iten neydi, nasıl girdiniz bu yola?

1977 yılında bir yakınım işkence gördü. Ortada hiçbir suç da yoktu. Ertesi gün İstanbul’a giderek ilk defa, işkence görmüş bir kişiyi yakından gördüm. Görmek bana çok acı verdi ve çok etkilendim. İnsanın ilk olarak düşündüğü şey, işkence yapanlardan öç almak oluyor. Sonra daha sakin düşünmeye başlıyor. Bir ay kadar değerlendirme ve düşünme sonucunda sadece benim yakınım için değil, işkenceye maruz kalmış tüm insanlar için çözüm getirebilecek bir sonuca ulaştım: İşkencenin önlenmesi için, işkence gören kişinin, işkence belirtilerinin raporla belirlenmesi ve bu raporlarla, işkence görenlerin mahkemede hakkını arayabilmesi ve işkencecinin cezalandırılması yolunun açılması gerekiyordu. Tabii bu arada işkence görenler için tedavi olanakları oluşturulmalıydı, çünkü işkence görenler devletin olanakları ile tedavi olamazlardı. Bu düşünce yönünde çalışmalarım başladı. İşkence gören kişinin işkence belirtileri ortadan kaybolmadan, kişiler gözaltından çıkarılmıyordu. O zaman işkencenin gözle görünen belirtileri ortadan kalktıktan sonraki dönemde de, işkence belirtilerinin ortaya çıkarılması, görünür kılması ve buna dayalı hekim raporunun verilebilmesi gerekiyordu. Böylece işkence yapıldığının rapor ile belirlenmesinden sonra işkencecinin mahkemeye verilmesi ve cezalandırılması mümkün olacaktı. “Sen bir travmatoloji hekimisin, bu yöntemi bulmalısın” diye kendimi görevlendirdim. Sürekli literatür araştırmaları yaptım. Bu arada 12 Eylül 1980 darbesi oldu. Ben 1982 yılında, 1402 sayılı yasaya göre üniversiteden uzaklaştırıldım. Dernekler, meslek odaları kapandılar. Bir araya gelip toplanmak ve bilimsel toplantılar yapmak zorlaştı. Benim literatür araştırmalarım devam etti.

İşkencenin önlenmesine yönelik uluslararası literatüre giren ve işkence izlerinin yıllar sonra da tespit edilebilmesini sağlayan “kemik sintigrafisi” alanında yaptığınız çalışmalardan ve bu konuda dünya

genelinde yapılan çalışmaların son durumundan bahseder misiniz?

Meslek hayatımda travma geçirmiş hastaları görüyör, onları ameliyat ediyor, travmanın/darbenin dokusal değişikliklerini gözlerimle görüyordum. İşkence gören kişide travma bulgularının “iğne biyopsisi” yolu ile tespit edilmesini düşündüm ve buna ait bir yazı hazırlayıp basına verdim. İşkencenin tespitinde bilimsel kanıt yönteminin kullanılması, verilen rapor ile işkencecinin mahkemeye verilebilmesi olayını büyük manşetlerle verdiler. Ben doçentlik tezimi travma ile ilgili yapmıştım. Sintigrafi olayını, tezimi hazırlarken “kontakt radyografi” adı altında okumuştum. Buradan da doku travmalarında “sintigrafi yönteminin” kullanılabilceği fikrine ulaştım. ABD’de evde bebek bakıcılarının bebekleri dövmesine bağlı travma bulgularıyla ilgili, sintigrafi yöntemi kullanarak tespitine ait bazı vakalar mevcuttu. Bu literatür bilgisi, sintigrafinin işkence gören kişilerde kullanılabilmesi yolunu açıyordu. Ancak işkence ile ilgili bu araştırmaları kişiler üzerinde yapabilmek için, işkence görmüş kişilerin başvurabileceği bir kuruluş gerekiyordu. İşkence görmüş kişinin işkenceyi tespit ettirebilmek ve hakkını yasal yollardan mahkemelerde arayabilmek için sağlık kurumlarına başvurabilmesi gerekiyordu. İşkence darbesini almış bir kişinin devletin sağlık kurumlarına başvurması mümkün değildi. Onun için işkence görenin başvurabileceği bağımsız başka kurumlar olması gerekiyordu. Doktorlar ve bağlı olduğu kuruluşlar (Tabip Odaları, Tabipler Birliği) bu konuda sıkıntılarını ve hassasiyetlerini çeşitli toplantılarında dile getiriyordu, ancak çözüm yolu bulunamamıştı.

1986 yılında Ankara’da Av. Nevzat Helvacı başkanlığında “İnsan Hakları Derneği”nin kurulduğunu öğrendim. Akın Birdal, Dernek Genel Sekreteri idi. Bu kurum, işkence görenlerin başvurabileceği bir yer olabilirdi. Hemen onlarla temasa geçip Ankara’ya dernek üyeliğine kaydımı yaptırmak için gittim. Nevzat Helvacı, köy enstitüsü mezunu bir öğretmendi. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra, ek olarak hukuk fakültesini bitirmiş ve avukat olmuş, bağımsız bir kişiydi. İnsan hakları ihlalleriyle sürekli karşılaşılıyor ve bunu önlemenin yollarını arıyordu. Bu nedenle bir dernek kurma düşüncesine varmıştı. Birçoğu işkence görmüş gönüllülerle “İnsan Hakları Derneği”ni Ankara’da kurdu. Bu bilgileri kendisiyle tanışıp Ankara’ya gidince aldım. İşkencenin tespiti ve tedavisi için araştırma içinde bir hekim olduğumu, bu dernek bünyesinde bu araştırmalara devam etmek istediğimi kendisiyle paylaştım. Derneğe üye olduktan sonra Ankara’ya sık sık giderek dernek toplantılarına katılmaya başladım. Bu toplantılarda işkencenin önlenmesi konusundaki bilimsel düşüncelerimi ve hipotezlerimi yönetim kurulunda kendileriyle paylaşıyordum. Dernek, Türkiye’nin değişik yerlerinde şubeler kurma kararı aldı. İzmir şubesinin kurulması yetkisini aldım (1986). Av. Erol Özcan başkanlığında İzmir şubesini kurduk. Yönetimdeki diğer arkadaşlarımız benim başkan olmamda ısrar ettiler.

Ben bir avukatın başkan olmasının daha uygun olacağını, benim ise işkencenin tespiti yönündeki bilimsel çalışmaları dernek bünyesinde yapmak üzere sorumluluğu almamın uygun olacağını ilettim. Dernek bünyesinde “İşkence ve Cezaevi Çalışma Grubu”nun sorumluluğunu üstlendim. Bu grupta, Prof. Dr. Türkan Süren, Doç. Dr. Ataman Tangör, Prof. Dr. Mehmet Tunca, Av. Latif Küey ve Av. Metin Cengiz de vardı. İlk toplantımızda Ataman Tangör’ün aracılığıyla TTB Genel Sekreteri Dr. Uğur Cilasun’a ulaştık. Onun yardımıyla da International Rehabilitation Center for Torture Victims’in (IRCT) Medical Direktörü Dr. Inge K. Genefke’nin adresini elde ettik ve “iğne biyopsisinin, kabadayak ve falaka işkencesinde kullanılması” hakkında literatür istemeye karar verdik.

Ben, 1979’dan beri iğne biyopsisinin, falaka ve kabadayak izlerini, dışardan görünmez hale gelmesinden sonra da tespit edilebilmesinin yöntemini geliştirmeyi düşünmekteydim. Travmanın dokulardaki belirgin değişikliklerini, kırıklardan aylar sonra ameliyat ettiğim hastalarımın doku görüntülerinden bilmekteydim. Çalışma grubuna da bu konuyu açık olarak anlatınca, arkadaşlarımız da inandılar ve heyecanla kararımızı aldık. 19.03.1987’deki günlük notumda, “saat 23:00, İHD İzmir Sergisi için muayenehanede çalışıyorum. İğne biyopsisi için Dr. Inge Genefke’ye mektup yazdım ve literatür istediğimi” belirtmişim. Kısa bir süre sonra Genefke’nin yanıtını aldım. Böyle bir yöntemi falakada kullanıldığını bilmediğini, heyecan duyduğunu, çalışmayı sürdürmemizi belirtmekteydi. Ayrıca, merkez olarak ürettikleri bilimsel çalışmaların fotokopilerini, IRCT’yi anlatan tanıtıcı yazılarını, büyükçe bir koli halinde göndermişti. Bu haberleşme belki de, İHD’nin ilk yurtdışı ilişkisiydi. Ayrıca bize çok büyük moral oldu. Hemen, belgeleri dil bilen arkadaşlarımıza dağıtarak çevirilerini yaptırarak, çalışma grubu üyelerimize ve Prof. Dr. Orhan Süren başkanlığındaki Tabip Odasındaki toplantılarımızda, meslektaşlarımıza fotokopi olarak dağıttık. Elimizdeki bu bilimsel belgeleri dağıtmamız bize de ciddi bir uğraş duygusu veriyordu.

Bu çalışmalardan biri, Danimarka Copenhagen’den Dr. Lis Danielsen’in hazırladığı doktora teziydi. Domuzlarda elektrik yanıklarındaki patolojik tanısal değişiklikleri deneysel olarak araştırmıştı. Domuzlarda işkence yönteminde kullanılan elektrik ile anestezi altında yanık oluşturmakta ve oradan ağrısız olarak alınan biyopsideki değişiklikleri incelemekteydi. Bu araştırmada “biyopsi” yöntemi, falaka ve kabadayakta değil, elektrik işkencesinde uygulanmaktaydı. İşkence türlerinden birinin biyopsi ile teşhis edilmesine olanak sağladığı için bize olumlu bir örnek oluşturuyordu. Gerçekten de teşhise yardımcı bu yöntemi biz, 1990 başlarında elektrik işkencesinin teşhisi için kullanmış, elektrik işkencesinin bilimsel olarak kanıtlanmasını sağlayıp, kişilere verdiğimiz “Alternatif Adli Raporlarla” işkencecilerin mahkeme önüne çıkarılmasını sağlamıştık. IRCT ile böylece başlayan ilişkiler, ileriye

doğru çok güçlü ve etkili uluslararası ilişkiye dönüştü. İHD İzmir Şubesindeki çalışmalarımızı yavaş yavaş İzmir Tabip Odasına da taşımıştık. Prof. Dr. Orhan Süren, İTO Başkanı olmuştu. Kendisi ve eşi (Prof. Dr. Türkan Süren) İHD üyesiydi. Böylece yakın arkadaşlarımız sayesinde çalışmalarımız daha verimli oluyordu. Bir taraftan İHD bünyesinde, diğer taraftan İTO bünyesinde çalışıyor, insan hakları ihlallerine karşı çalışmalarımızı yaygınlaştırıyorduk. Hekimler arasında zaten var olan işkenceye karşı mücadele daha güçleniyordu.

Bir gün, İzmir Tabip Odası Yönetim Kurulundan “Muayene ve Rapor Komisyonu” üyesi Prof. Dr. Nurettin Demir, çalıştığı İzmir Tepecik Araştırma Hastanesinde bir kişinin işkence gördükten sonra yatmakta olduğunu, kişinin büyük ıstırap içinde bulunduğunu Muayene ve Rapor Komisyonuna ilettili. Ben ve komisyon üyesi Prof. Dr. Mehmet Tunca, Psikiyatrist Dr. Emre Kapkın ile birlikte hastayı görmeye gittik. Hasta, bizi polis sanarak ve yüksek sesle ağlayarak kaçmak istedi. Kendisine uygun bir şekilde kim olduğumuzu anlattık, sakinleşince kendisini muayene edebildik. Bu hastada, ayak tabanları falaka nedeniyle şiş, ekimoz ve hematoma nedeniyle çok hassastı ve ilk defa kemik sintigrafisini bu hastada uyguladık. Kemik sintigrafisinde, falakaya bağlı travma belirtileri çok açık olarak görünmekteydi ve raporla tespit ettik. Hastaya, Muayene ve Rapor Komisyonu rapor vererek işkence kanıtlandı. Bu rapor ile mahkemelere başvurdu ve işkence gördüğü mahkemece onaylandı. Adli soruşturmalar devam etti, tazminat hakkı doğdu, fakat devlet tazminatını vermediği için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararıyla Türkiye tazminat ödemek zorunda kaldı. Bu işkence mağdurunun sintigrafi pozitif bulguları, altı yıl süreyle pozitifliğini korudu. Sonradan, önceki tarihlerde işkence görmüş birçok kişinin yıllar sonra sintigrafi ile pozitifliğinin devam ettiğini gördük. Bunlardan birinde 32 yıl sonra da pozitif bulgu varlığını tespit edebildik.

İşkencenin tıbbî ve hukukî olarak tespit edilmesi ve önlenmesi amacıyla gerçekleştirilecek çalışmaları taahhüt eden ve İstanbul Protokolü olarak bilinen ilk uluslararası kılavuzun, bugün uygulamadaki rolü, etkisi, işlerliği hakkında ne düşünüyorsunuz? International Rehabilitation Center’in (IRCT) düzenlediği uluslararası sempozyum, Güney Afrika Cumhuriyeti Cape-Town şehrinde, 10 Kasım 1995 tarihinde yapıldı. Bu sempozyumda, ülkemizde uygulanmaya devam edilmekte olan işkence vakalarına ait 76 kişinin “Alternatif Raporları”nı ve 14 kişiye uygulanan elektrik işkencesinin “iğne biyopsi” raporlarını açıkladım. Açıklama bitiminden sonraki arada, konuyla ilgilenen çeşitli ülkelerden birçok biliminsanı bana gelerek “bilirdi sonuçlarını Birleşmiş Milletlere duyuracak bir çalışma yapmamız, işkence ile mücadelede önemli fayda getirecektir, bu konuda ne dersiniz?” dediler. Ben de memnuniyetle karşıladım. Sonradan sempozyumdaki bu kişilerle ilişkilerimiz sürdü ve 1996 yılında Türk Tabipleri Birliği (TTB) Genel Sekreteri Dr. Ata Soyer

sorumluluğundaki toplantıda, konuyu geniş olarak bilimsel yönleriyle tartıştık ve ortak çalışmaların sürdürülmesine karar verdik. Böylelikle, 1996’da başlayan İstanbul Protokolü çalışmaları, 1999’da sonuçlandırıldı. 15 ülkeden, 34 kuruluş, 75 biliminsanı ve insan hakları aktivistlerinin katkısıyla hazırlanan İstanbul Protokolü, Birleşmiş Milletlere sunuldu. Bu protokolün hazırlanmasında TIHV, TTB ve Adli Tıp Uzmanları Derneğinin (ATUD) çok büyük katkısı oldu. Bu kurumlarımız halen İstanbul Protokolünün uluslararası eğitimlerinde yetkili kurumlar olarak katkılarını sürdürüyorlar. Bu çalışmalarda, Dr. Metin Bakkalcı, Dr. Şebnem Korur Fincancı, Dr. Türkan Baykal, Dr. Önder Özkalıpcı, Psikiyatrist Dr. Emre Kapkın, Dr. Ümit Biçer, Dr. Coşkun Yorulmaz, Psikolog Caroline Schlar, Av. Hülya Üçpınar, Psikiyatrist Ahmet Tamer Akel, Prof. Dr. Doğan Şahin, Prof. Dr. Cem Kaptanoğlu, Psikiyatrist Dr. Özge Yenier Duman, Psikiyatrist Dr. Sezai Berber özverilerle katkılarını sürdürmektedirler.

İstanbul Protokolü çalışmaları, 1999 yılında Cenevre’de, Dr. Türkan Baykal, Dr. Önder Özkalıpcı, Caroline Schlar ile beraber, hazırlayan kuruluşların verdiği yetkiyle, tarafımdan Birleşmiş Milletlere sunulmuştur. Kasım 1999’da Birleşmiş Milletlerin kabulüyle dünya için geçerli hukuksal bir belge olmuştur. Halen dünyada uygulanmaya devam edilmektedir.

Bir insanlık suçu olan işkence, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi çeşitli belgelerde yasaklanmış, hiç kimseye insanlık dışı ve onur kırıcının muamele edilemeyeceği vurgulanmıştır. Örneğin Anayasamızın 17. maddesinde “Kimseye işkence, eziyet yapılamaz, kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz” deniyor. İşkencenin belgelerle yasaklanmış olmasıyla işkence ortadan kalkmıyor, ne yazık ki. Bunun sadece kâğıt üstünde kalması, işkencenin, insanlık dışı muamelelerin önüne geçmek için kimler, neler yapılmalı?

İşkencenin önlenmesi için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi yıllardan beri mevcuttur. Ancak işkencenin bu belgelere rağmen devam etmekte olduğunu biliyorduk. İstanbul Protokolü işkencenin önlenmesinde önemli bir belge olarak ortaya çıkmıştır. Bu Protokolde işkence gören kişinin muayenesindeki esaslar, bu muayeneye göre verilecek raporun etkinliğini artıracak kurallar belirtilmiştir. Böylece işkencenin önlenmesi için en etkin yol ayrıntılarıyla ortaya konmuştur. Bu da önemli olmakla beraber, İstanbul Protokolünü oluşturan kurumlar, Birleşmiş Milletler ile protokolün uygulanmasıyla ilgili olarak ilişkilerini sürdürmektedirler. Bu ilişkiler, İstanbul Protokolüne sahip çıkmak anlamındadır ve çok önemlidir. Bu ilişkiler, Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TIHV) Genel Merkezinden öğrenilebilir. Ayrıca, İstanbul Protokolünün uygulamadaki geçerliliğinin, bu konuda kişilere verilen raporların, İstanbul Proto-

kolüne uygunluğunun da biliminsanlarınca veya ilgili kuruluşlarca sürekli olarak kontrolü gerekir. Böyle bir bilimsel değerlendirme Dr. Türkcan Baykal'ın, *Veli Lök'e Anılı Armağan* başlıklı kitaptaki bilimsel yazısında da görülmektedir. Baykal, TİHV İzmir hekimliğini yapmış ve İstanbul Protokolünün oluşumuna önemli katkılarda bulunmuştur. Bunun gibi değerlendirme çalışmaları diğer ülkelerde de yapılmalıdır.

“Mesleğimde yaptıklarım tamamen insanların ıstırabı, acısı karşısında etkilenmemden doğdu” diyorsunuz bir söyleşinizde. Meslek hayatınız boyunca asıl amacınız, insanların acılarına bir çare bulmaya yönelik. Yaptığınız herşeyi adeta Kant'ın “ödevden dolayı” dediği şekilde yapmışsınız. Gerek hekimlik mesleğinde gerekse diğer bütün mesleklerde, bir çıkar gözetmeden, insana yakışır şekilde işini yapmak, insan haklarıyla ilgisinde neden önemli sizce? Hekim, hastanın hastalığını tedavi ederek ıstırabını ortadan kaldırmakla görevlidir. Hastalığının ortadan kaldırılamayışı, ıstırabın devamına neden olur. Bu da hekimde rahatsızlık yaratır. Çözüm bulamadığı sürece hekimin bu rahatsızlığı hissetmesi devam eder. Benim yaşamımda bu hep böyle olmuştur. Bu nedenle mesleğimi üç yabancı dilden yararlanarak ve uluslararası kongrelere giderek izledim. Bu kongrelerde çözümsüz kalan bazı hastalarım için çözümler buldum. Ayrıca, çözümsüz hastalar için yeni ameliyat teknikleri geliştirdim. İşkencenin önlenmesi olayına girişim, aynı duygu ve yoldan olmuştur.

Hekimlik doğrudan insan sağlığı, insan yaşamı, yaşama hakkı ile ilgili bir meslek. İşkence ise insan sağlığını, ruh ve beden bütünlüğünü doğrudan zedeleyen, kimi zaman insanın yaşama hakkını elinden alan, insanlık dışı bir muamele. Hekimlerin felsefi-etik temellere dayalı bir insan hakları eğitimi alması bir zorunluluk gibi görünüyor. Tıp fakültelerinde verilen etik ve deontoloji dersleri ve meslek etikleri, hekimlerin insan hakları sorunlarını görmesini sağlıyor mu? Nasıl bir eğitime ihtiyaç var sizce?

Hekimlerin, insan sağlığını bozan, insan sağlığını tehdit eden her duruma karşı duyarlı olmaları gerektiğini düşünüyorum. Sorunuz üzerine, konuyu halen aktif olarak üniversitede görev yapan bir deontoloji hocası ile paylaştım: insan hakları eğitiminin genel bir eğitim konusu olduğu, ilkokuldan itibaren insana verilmesi gereken, “insan sevgisi, doğa sevgisi, hayvan sevgisinin” bütünlüğü içinde ele alınması gerekliliği fikrini paylaştı. İnsan hakları eğitiminin, sadece tıp fakültelerinde anlatılanlarla kazanılabilecek bir eğitim olmadığının altını çizdi. Bu eğitimin adını sadece insan hakları eğitimi olarak değil, “insan sevgisi, doğa sevgisi, hayvan sevgisi vs.” olarak nitelendirdi. “İyi hekim iyi insandır” diyerek, eğitimin çocukluktan itibaren verilmesi ve alınması gerekliliğinin altını çizdi. Ben de tüm söylediklerine yürekten katılıyorum.

Pandeminin başlangıcından bugüne hekim-

lerin yaşadığı hak ihlallerine ve sağlık çalışanlarına şiddet meselesine, insan hakları bilgisiyile bakınca neler söylersiniz? Pandeminin önlenmesi için siyasal iktidarın ve Sağlık Bakanlığının yetersiz tedbirler aldığı düşünmekteyim. Bu yetersiz tedbirler ülkemizde pandeminin yaygınlığına ve ölümlerin dünya ölçeğindeki en yüksek rakamlar içinde yer almasına sebep olmuştur ve halen olmaktadır. Hekimlerin ve sağlık çalışanlarının pandemiden ölümleri en yüksek düzeydedir. Ayrıca pandemiden ölümlerin meslek hastalığı niteliğinde tanınmaması, bu insanlara yapılan büyük haksızlıktır. Hekimlerin ve sağlık çalışanlarının bu haksızlığı gidermek amacıyla yaptıkları protestolara aynen katılıyorum. Bu haksızlığın mutlaka giderilmesi gerekir. Ayrıca, sağlık çalışanlarına yönelik artan şiddet için siyasal iktidarın yeterli yaptırımları mutlaka yürürlüğe koyması gerektiğini düşünüyorum.

2007 yılında Karşıyaka İnsan Hakları Ödülüne değer görüldüğünüzde, yaptığınız konuşmada şöyle diyorsunuz: “İnsan hakları aynen hava gibidir. Ancak yokluğunda değeri ve önemi anlaşılır”. Ülkemizin ve dünyanın bugünkü durumunu nasıl görüyorsunuz, nefes alabilir muyuz sizce? İnsan hakları ihlalleriyle mücadeleimiz yıllardan beri devam etmektedir. İşkenceye karşı geliştirdiğimiz çeşitli tespit yöntemleriyle her zaman tamamen işkencesiz bir dünya söz konusu olamadı. İşkenceye karşı elimizdeki en değerli ve yaptırım gücü yüksek olan “İstanbul Protokolü” sayesinde, ülkemizde ve dünyada işkence ve kötü muameleyle engel olmak adına çok büyük bir imza attık. Fakat beşinci maddede bahsettiğim üzere, İstanbul Protokolünün uygulanma dinamiklerinin de mutlaka sürekli olarak değerlendirilebilmesi yapılmalıdır. Ancak bu sürdürülebilir kontroller sayesinde, işkencesiz bir dünya mümkün olabilir inancındayım.

Son olarak şunu sormak isterim: 1999 yılında emekli oldunuz, o yıldan beri de serbest hekimlik yapıyorsunuz ve insan hakları mücadeledenizi hep sürdürdünüz. Bugüne kadar yaşadıklarınızdan neler öğrendiniz ve “insanlaşma” yolunda gençlere nelere tavsiye edersiniz? Öncelikle ailede başlayan eğitimin “insan sevgisi, doğa sevgisi, yardımlaşma, hayvan sevgisi vs.” ile başlaması gerekliliğine ve bu eğitimin ilkokuldan itibaren sürdürülmesine inanıyorum. Gençlik çağına, bu vasıflar ile gelen kişilerin zaten insan haklarına ve doğadaki bütün canlılara saygılı bireyler olacağına inanıyorum. Bu bilinçle yaptıkları her işi sevgiyle yapacaklarını biliyorum. 1999 yılından beri çalışma hayatımın devamının, aynı duygular içerisinde devam ettiğini belirtmek istiyorum.

MERKEZ'DEN...

10 Aralık İnsan Hakları Günü

10 Aralık İnsan Hakları Günü dolayısıyla Merkezimiz tarafından bir kutlama toplantısı düzenlendi. Maltepe Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Şahin Karasar ve İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'nin açılış konuşmalarını yaptığı toplantıda, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) Başkanı Prof. Dr. Muharrem Kılıç “İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Perspektifinden Ulusal İnsan Hakları Kurumları” başlıklı bir konuşma yaptı. Ulusal insan hakları kurumlarının, insan hakları alanında küresel yönetişimin önemli aktörleri olarak nitelendirildiğinin altını çizen Kılıç, şunları söyledi: “Uluslararası sistem hâlâ büyük ölçüde ulus-devlet sistemi olduğundan, uluslararası düzeyde insan haklarına saygıyı artırmaya yönelik ciddi ve sürekli çabalar ancak hükümetleri veya devlet kurumlarını içermeleri durumunda başarılı olabilecektir. İnsan haklarıyla ilgili endişelerin daha fazla uluslararasılaşmasına karşı olan ABD gibi ülkeler bile yerel insan hakları kuruluşlarını tercih etmiştir. Önemli ulusal farklılıklara rağmen, çok sayıda ulusal insan hakları kurumlarının şöyle bir paradoksal etkisi bulunmaktadır: insan hakları ihlallerine karşı etkili koruma sağlayamazlar, ancak aynı zamanda bu türden korumaya yönelik benzeri görülmemiş yüksek bir talep yaratırlar. Ulusal bir insan hakları kurumunun toplumsal alandaki her sorunu çözemeyeceği aşikârdır. Bu türden kurumların neleri başaracağı noktasında realist bir yaklaşım gerekmektedir. Bu yaklaşım siyasi, ekonomik ve sosyal durum bağlamında değerlendirilmelidir.” Aynı gün, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ile Maltepe Üniversitesi arasında “İnsan Hakları Alanında İşbirliği Protokolü” imzalandı.

TÜRKİYE'DEN...

33. İstanbul Semineri

Türkiye Felsefe Kurumu ve Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümü işbirliğiyle düzenlenen ve 16-17 Aralık 2021 tarihinde gerçekleştirilen 33. İstanbul Seminerinin bu yılki ana konusu: “Herkesçe Bilindiği Sanılan Kavramlar I: Kültür ve Kültürler” idi. 16 Aralık'ta, A. Kadir Çüçen ve Hülya Yaldir'ın başkanlık ettiği iki ayrı oturumda Yusuf Örnek “Üniversite İdesi ve Kültürleri Aşan Anlamı”, Betül Çotuksöken “Kavram Kavramı ve ‘Kültür Kavramı Üzerine’”, Bergen Coşkun Özüaydın “Kültürsüz (!) Sokrates”, Nazile Kalaycı “Kültürlü İnsan Yetiştirmek Mümkün mü?”, Şebnem Pala Güzel “Anthropocene'de Kültür: Metaforlar ve Sınırlar”, Hatice Nur Erkızan “Hürriyet mi, Özgürlük mü?” başlıklı birer konuşma yaptı. Seminerin ikinci günü yapılan iki oturuma ise Zekiye Kutlusoy ve Haluk Erdem başkanlık etti. Zerrin

Tandoğan “Politik Etnografya Araştırmaları: Yöntem, Kavram ve Pratik Üzerine Notlar”, Onur Bilge Kula “Kültür, Çok-Kültür (Enter Kültür), Aşkın Kültür”, İsmail Demirdöven “Kültür Kategorisi Olarak Korku”, Yahya Altınkurt “Neoliberal Politikalar Ekseninde Toplumsal Değerlerin Yeniden Üretimi”, Nadire Özdemir “Hukuk ve Kültür Üzerine: Değer Koruyucu Kararlara Yönelik Bir Değerlendirme”, Güncel Önkal da “İnsan Bilimlerinde Yöntemsel Eleştirel Kullanımı Bakımından Kültür” başlıklı birer konuşma yaptı.

Prof. Dr. Betül Çotuksöken IIP'ye üye seçildi

Maltepe Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve Türkiye Felsefe Kurumu Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Betül Çotuksöken, Uluslararası Felsefe Entitüsüne (Institut International de Philosophie, IIP) üye seçildi.

“Onur Kavramı ve İnsan Hakları”

10 Aralık İnsan Hakları Günü kapsamında, Türkiye Felsefe Kurumu ve Kuçuradi İnsan Hakları ve Felsefe Vakfı ortaklığında, Prof. Dr. Gülriz Uygur'un moderatörlüğünü üstlendiği çevrimiçi etkinlikte, Dr. Zeynep İspir “Onur Kavramı ve İnsan Hakları” başlıklı bir konuşma yaptı.

“Değer, Değerler ve Değer Yargıları Üzerine Düşünme”

Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği (TÜKD) tarafından, 7 Aralık 2021 tarihinde gerçekleştirilen çevrimiçi toplantıda, İoanna Kuçuradi “Değer, Değerler ve Değer Yargıları Üzerine Düşünme” başlıklı bir konuşma yaptı.

“Tüketim Toplumu ve İnsan Hakları”

28 Kasım 2021 tarihinde, bir araştırma ve düşünce platformu olan “yeni-ekonomi” tarafından düzenlenen çevrimiçi toplantıda, Prof. Dr. İoanna Kuçuradi “Tüketim Toplumu ve İnsan Hakları” başlıklı bir konuşma yaptı.

“Adalet: Bilgisi ve Gerektirdikleri”

Prof. Dr. İoanna Kuçuradi, Türkiye Adalet Akademisi tarafından düzenlenen “Adalet Bilinci Seminerleri”nde hâkim ve savcı adaylarıyla bir araya geldi. 25 Kasım 2021 tarihinde, Dr. Fatih Akbaba'nın moderatörlüğünde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen seminerde, Kuçuradi “Adalet: Bilgisi ve Gerektirdikleri” başlıklı bir ders yaptı.

“Çocuk ve Felsefe”

İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmeti Birimi, Dünya Felsefe Günü kapsamında, Prof. Dr. İoanna Kuçuradi ile çevrimiçi bir söyleşi yaptı. “Çocuk ve Felsefe” başlığını taşıyan ve 19 Kasım 2021 tarihinde gerçekleştirilen söyleşide Kuçuradi, İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Şubesi Koordinatörü Cafer Ergan tarafından sorulan sorulara cevap verdi.

Dünya Felsefe Günü

Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümü ve Felsefe Kulübünün, Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı ile birlikte düzenlediği Dünya Felsefe Günü etkinliğinin konuğu Prof. Dr. İoanna Kuçuradi oldu. 18 Kasım 2021 tarihinde, çevrimiçi olarak kutlanan Dünya Felsefe Gününde, Kuçuradi “Özgürlük ve Kavramları” başlıklı bir konuşma yaptı.

“Kamu Görevi ve İnsan Hakları”

Maltepe Üniversitesi Felsefe Kulübü ve İnsan Hakları Kulübünün, Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı ile birlikte düzenlediği “Felsefe ve İnsan Hakları Söyleşileri”nin ilki, 12 Kasım 2021 tarihinde gerçekleştirildi. Çevrimiçi yapılan bu ilk etkinlikte, Prof. Dr. Betül Çotuksöken “Kamu Görevi ve İnsan Hakları” başlıklı bir konuşma yaptı.

Aratos Ödülleri Sahibini Buldu

Tarsus'ta yayın hayatını sürdüren Aratos Felsefe Dergisinin her yıl verdiği Aratos Ödülleri sahiplerini buldu. 2020 yılı Aratos Kültür-Sanat Ödülü, Prof. Dr. Zehragül Aşkın tarafından, Tarsuslu tiyatro ve sinema oyuncusu Erkan Kabakçıoğlu'na verilirken, 2021 Aratos Kültür Sanat Ödülü ise Dr. Feyruze Cılız tarafından, Mersinli edebiyatçı Nazmi Bayrı'ya takdim edildi. Aratos Dergisi yayın yönetmeni Uğur Pişmanlık “Aratos ödülü, 2004 yılında yayına başlayan Aratos Tarih, Felsefe, Kültür ve Sanat Dergisinin, 2011 yılından beri verdiği bir ödüldür. Bu ödül sinema, tiyatro, resim, müzik, edebiyat, sanat ve bilim alanlarında üretim yapan kişiler ile bu alanlar dışında kente ve kent yaşamına katkısı olan kişilere verilir. İlk yıllar Tarsus'la başlayan ödül anlayışımız, daha önce aldığımız karar gereği bölge kentlerini de kapsamıştır. Zamanla ulusal düzeyde de ödüller vermeyi planlıyoruz. Pandemi nedeniyle 2020-2021 Aratos Ödüllerini birlikte verdik” dedi.

“İnsan Hakları Okulu: Blog” yayına başladı

İnsan Hakları Okulu: Blog, Kapasite Geliştirme Derneği (KAGED) ve İnsan Hakları Okulu (İHO) ortaklığında, Türkiye’de ve dünyada insan haklarının kuramsal ve pratik bağlamda ele alındığı, tartışıldığı, evrensel insan hakları kavramını yeniden gündeme taşımaya arzulayan, alternatif ve eleştirel bir çevrimiçi platform olarak Kasım ayında yola çıktı. Türkiye’de daralan eleştirel kamusal alanı genişletmek, demokratik mücadeleye katkı yapmak amacıyla, insan haklarına dair sözü olan herkes Blog’a katkıda bulunabilir. Blog’un amacı, güncel insan hakları yazılarıyla Türkiye’de ve dünyadaki yoğun gündemi tartışabilmek, kuramsal ve yöntemle dair yazılarla herkesi sıkıştığı alanlardan çıkmaya davet etmek. Ayrıntılı bilgi için: blog.insanhaklariokulu.org

Münazara: Dijital Çağda İnsan Hakları

Friedrich Naumann Vakfı İnsan Hakları Akademisi, “İnsan Hakları Münazaraları”nı başlattı. 18 Kasım-

Aralık 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen münazaralarda, dijitalleşmenin insan hakları üzerindeki etkisi, katılımcılardan oluşturulan takımlar arasında tartışıldı. Üç hafta sürecek bu maraton için 16 kişi seçildi. Birinci hafta verilen bir eğitimin ardından, ikinci ve üçüncü haftalarda münazaralar gerçekleştirildi. Alandan uzmanların jüri olarak yer aldığı bu münazarada, insan haklarına farklı açılardan farklı yaklaşımlar tartışıldı.

11. “Hangi İnsan Hakları?” Film Festivali

Geçen yıl pandemi nedeniyle yapılamayan “Hangi İnsan Hakları?” Film Festivali, 11-15 Aralık 2021 tarihlerinde kapsamlı bir programla 11. kez gerçekleştirildi. Üç mekâna yayılan festival programında, dünyanın birçok ülkesinden 30’dan fazla film yer alırken, forumlar, sergiler ve atölyelerden oluşan bir dizi yan etkinlik gerçekleştirildi. Ana konusu “cezasızlık” olarak belirlenen bu seneki festivalde, Akademi Ödülleri’nde En İyi Yabancı Film dalında İngiltere’yi temsil eden “Ölümüne Boşanmak” (*Dying to Divorce*) ile pek çok festivalden ödüllerle dönen, Adana Film Festivali’nde ise En İyi Film seçilen “Yaramaz Çocuklar” (*Les Enfants Terribles*) dahil 30’dan fazla film gösterildi.

DÜNYADAN...

Almanya COVID-19 tedbirlerini

Anayasaya uygun buldu

Almanya Anayasa Mahkemesi, 2021’in ilkbaharında hükümetin COVID-19 salgınının yayılmasını önlemek için aldığı sert tedbirlerin anayasaya uygun olduğunu bildirdi. Halkın salgına karşı korunmasına ilişkin 22 Nisan 2021’de getirilen temas ve sokağa çıkma kısıtlamaları gibi tedbirlere yönelik yapılan şikâyetler reddedildi. Kararda, şikâyete konu olan temas ve sokağa çıkma kısıtlamalarının yasa koyucunun, salgının yayılmasına karşı getirdiği koruma tedbirlerinin parçası olduğuna dikkat çekilerek, bu tedbirlerin bir bütün olarak insanların hayatını ve sağlığını korumaya, sağlık sisteminin işlemesine hizmet ettiği vurgulandı. Ancak önlemlerin çeşitli temel haklara önemli ölçüde müdahale ettiği belirtilen kararda, mahkemenin tedbirleri temel haklar açısından değerlendirdiği, buna göre salgındaki aşırı tehlikeli durum nedeniyle temas ve sokağa çıkma kısıtlamalarının anayasaya uygun olarak görüldüğü bildirildi.

Hindistan’da kadınlar için evlenme yaşı değişti

Hindistan Federal Hükümeti, kadınlar için asgarî evlenme yaşının 18’den 21’e çıkarılması teklifini kabul etti. Hindistan’da asgarî evlenme yaşının erkekler için 21, kadınlar için ise 18 olduğu ve bu değişiklikle, kadınlar için yasal evlilik yaşının erkeklerle aynı olacağı belirtildi. Salgındaki aşırı tehlikeli durum nedeniyle temas ve sokağa çıkma kısıtlamalarının da anayasaya uygun olarak görüldüğü bildirildi.

Etik, Hukuk ve İnsan Hakları/İoanna Kuçuradi'ye 85. Doğum Günü İçin

Editörler: Betül Çotuksöken, Gülriz Uygur ve Harun Tepe, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2021, 351 sayfa.

İoanna Kuçuradi'nin 85. doğum günü için, Betül Çotuksöken, Gülriz Uygur ve Harun Tepe editörlüğünde hazırlanan *Etik, Hukuk ve İnsan Hakları* başlıklı kitap, farklı tarihlerde ve farklı kurumlarda Hocanın öğrencisi olmuş, birçoğu onun danışmanlığında tez yazmış, kimileri bugün kendi alanlarının en iyileri arasına girmiş kişilerin yazılarından oluşuyor. Yazıların bir kısmı İoanna Kuçuradi'nin değerler, etik, sanat felsefesi ve insan haklarıyla ilgili görüşlerini inceleyen, bir kısmı onun görüşlerini başka filozofların görüşleriyle karşılaştıran, bir kısmı ise onun görüşlerinden hareketle günümüz teorik veya pratik sorunlarını ele alan özgün incelemelerdir. Hepsinde ortak olan şey ise, Hocanın felsefe yapma biçiminden veya onun görüşlerinden şu ya da bu biçimde etkilenmiş olmaları ve kendi uzmanlık alanlarında karşılaştıkları teorik veya pratik sorunların çözümünde onlardan yararlanmalarındır. Etik, İnsan Hakları, Hukuk Felsefesi ve Sanat Felsefesi olarak dört bölümden oluşan bu kitap, Sevgi Şahintürk, Nebil Reyhani, Nazile Kalaycı, Berfin Kart, Zuhâl Kişin Köseoğlu, Özge Yücel Dericiler, Elif Dilan Kara, Yunus Düger, Aris Abacı, Elif Şahin Hamidi, Gülriz Uygur, Nadire Özdemir, Zeynep İspir, Bülent Altun, Olcay Karacan, Damla Alver, Çetin Türkyılmaz, Türkân Soman Çelik ve Ozi Huntürk'ün yazılarını biraraya getirmektedir.

Rehberim Felsefe/Eğitime Felsefecce Bakışlar

Editör: Ahu Tunçel, Maltepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, 193 sayfa.

Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyelerinin ortak kararı ve katkısıyla doğan bir proje olan bu kitap, felsefe alanı içerisinde birbirinden farklı uzmanlıkları olan akademisyenlerin her birinin kendi çalışma disiplini içerisinde eğitime bakış açılarını yansıtmaktadır. Farklı uzmanlık birikimleriyle yapılan bu farklı değerlendirmelerin ortak noktası, her bir yazarın "eğitimi" ele alırken felsefeyi rehber ediniyor oluşudur.

Sayısal Fil/Bilişim Teknolojileri, Devlet ve Hukuk Kesişiminde Bir İnceleme

Elif Küzeci, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2021, 532 sayfa.

Elif Küzeci, *Sayısal Fil* kitabında okuyucuyu modern devletin üç ögesi olan insan topluluğu, ülke ve siyasal iktidardan hareketle, Yeni Çağın temel dinamiklerinin tartışılacağı bir yolculuğa davet ediyor. Bu yolculukta, Aydınlanma Çağı düşünürlerinin ve çağdaş yazarların rehberliğinde, fiziksel olarak uzakta olan insanları buluşturan internet, yapay zekâ, otonom silah sistemleri, blok zinciri gibi teknolojileri ziyaret ediyor, siber alanın sınırlarında geziniyor, gözetim teknolojilerinin olası etkilerini ve bilişim devlerinin siyasal konumunu tartışıyor. Edebiyat, resim ve müzik eserleri ise bu yolculuğun her durağında bizlere eşlik ediyor.

Unutmak ya da Unutmamak/Unutulma Hakkının Gazetecilik Perspektifinden Uygulanabilirliği

Elif Korap Özel, Şadiye Deniz, Şükran Pakkan, Nobel

Yayınevi, Ankara, 2021, 323 sayfa.

Unutmak ya da Unutmamak isimli bu kitap, TÜBİTAK tarafından desteklenen saha araştırmasının sonuçları doğrultusunda kişinin affedilme, mahremiyet ve geleceğine yeniden özgürce şekil vermesi ile ifade özgürlüğü ve bilgi edinme hakları arasında dengeyi kurulabilmesine katkıda bulunmak amacıyla taşınır. Türkiye'de 2020 yılında gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle gündeme gelen unutulma hakkı konusunda, dengeyi nasıl sağlanabileceğine ilişkin bir perspektif sunmayı hedefleyen bu kitapta gazeteciler, öğretim üyeleri ve unutulma hakkı alanında çalışmaları bulunan hukukçuların görüşleri doğrultusunda, uygulamaya ilişkin öneriler sunuluyor.

İnsan Hakları

H.G. Wells, çevirenler: Celâl Üster, Ayla Ortaç, Can Yayınları, İstanbul, 2021, 128 sayfa.

İnsan Hakları, dünya savaşının sarstığı toplumlarda köklü bir değişime ihtiyaç olduğu inancıyla yazılmış ve daha sonradan Birleşmiş Milletler'in kurucu metinlerinden biri olmuştu. Dünya savaşlarının yarattığı şiddete ve tahribata şahit olan H.G. Wells, toplumların yaşamında köklü bir değişime ihtiyaç olduğuna inanır. Bu devrim niteliğindeki değişim ancak "var olan bu durumun her yönüyle ve tüm olasılıklarıyla en eksiksiz ve en amansız biçimde tartışılması"yla gerçekleşebilecektir. Yazarın dünyadaki adaletsizliklere dikkat çekmeyi amaçlayarak kaleme aldığı *İnsan Hakları*, Birleşmiş Milletler'in kurucu metni niteliğinde olan, geçerliliğini günümüzde de yitirmemiş bir çağrı.

Kant ve Metafizik Problemi

Martin Heidegger, çeviren: Kaan H. Ökten, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2021, 360 sayfa

Yorumlarının özünü 1927-28 güz döneminde verdiği derslerde oluşturduğu bu kitap Heidegger'in, Kant'ın önemli eseri *Saf Aklın Eleştirisi*'ne kendi penceresinden yaptığı çözümlemeyi içeriyor. *Varlık ve Zaman*'ın soru formülasyonunun şekillendirdiği bu bakış açısı, varlık sorusuna bu kez de Kant'ın metni üzerinden uzanıyor. Heidegger, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin kendisi için yalnızca bir sığınak teşkil etmediğini, aynı zamanda Kant'ı, varlık sorusu bağlamında düşünebilmesine imkân tanıdığını da söylüyor.

Düşünme Etiği

Fatmagül Berktaş, Metis Yayınları, İstanbul, 2021, 368 sayfa.

Fatmagül Berktaş'ın bu kitabındaki yazılar, verili kavramları ve varsayımları sorgulayarak, onları eleştirel aklın süzgecinden geçirerek "zihnimizi genişletme" çağrısı yapıyor. "Yeni ilişkiler, yeni bağlar kurabilmek, yeni başlangıçlar yapabilmek" için sadece bilgiye erişmeyi değil, bu dünyada nasıl yaşanacağını, başkalarıyla nasıl etik bir ilişki kurulacağını da mesele edinmemiz gerektiğini söylüyor. "Hasmı ne pahasına olursa olsun mat etme" isteğinin tekbenci ve tahakkümcü bir tutum olduğunu, politik eylemin ancak çoğulluk olgusunu paylaşan insanlar arasında gerçekleşebileceğini hatırlatarak, tahakküme karşı çıkmaya çalışan herkesi düşünmeyi seçmeye, saygılı ve dürüst bir ortak düşünme sürecine davet ediyor.

Siyaset Felsefesi Tarihi/Platon'dan Žižek'e

Editörler: Ahu Tunçel (Cilt I), Kurtul Gülenç (Cilt II), Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 2021, 861 sayfa.

Zihinlerimizi, çağımızın neredeyse ortak kaygısı olarak nitelenebilecek çözümsüzlük hissini yarattığı umutsuzluktan kurtaracak tek şey, kuşkusuz ki siyaset felsefesinin, siyasetin nelğine ilişkin tanımlamalarına dönüp bir kez daha bakmak, siyasal eylemlerimiz ve eylemlerimizin ilkeleri üzerine bir kez daha düşünmek olacaktır. Siyaset felsefesi tarihine ilişkin bu kitapta ortaya konulmaya çalışılan bu türden bir düşünme, iki temel faydayı beraberinde getiriyor: Güncel siyasetin değişim rüzgârının yönünü tespit etmek için güne damgasını vuran siyaset anlayışlarının sorunlarını tarihsel kaynaklarından takip ederek keşfetmek; bugün unutulmuş “iyi yaşam-siyaset” ilişkisini yeniden hatırlatarak, siyasal varoluşun anlam ve değerine ilişkin özsel bir sorgulamayı gerçekleştirmek.

Avrupa'nın Entelektüel Tarihi/19. ve 20. Yüzyıl

François Chaubet, çeviren: Z. Hazal Louze, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, 120 sayfa.

Avrupa'nın iki yüzyıllık entelektüel tarihini bütün yönleriyle inceleyen bu çalışma, aynı zamanda dönem içindeki fikir alışverişlerini ve tartışmaları da gözler önüne seriyor; yazarların, yayınevlerinin, çevirmenlerin, dergi çevrelerinin ve bilim insanlarının, kısacası kıtanın düşünsel manzarasını biçimlendiren isimlerin üretimlerini ve karşılaşmalarını anlatıyor. Konferansların, sergilerin, bilim toplantılarının, edebiyat ve felsefe kitaplarının, çeviri kitapların, üniversitelerin Avrupası'nı olduğu kadar savaşın ve yıkımın Avrupası'nı da aydınlarla odaklanarak irdeliyor. Faşizm ve Soğuk Savaş gibi büyük tarihsel olayların yanı sıra Marksizm, Hristiyanlık ve çoğulculuk gibi önemli konular etrafındaki tartışmaları ele alıyor.

Zaten Yoktular/Kurmaca Bir Söyleşi

Slavoj Žižek, Oğuz İnel, Metis Yayınları, İstanbul, 2021, 64 sayfa.

Yazar Oğuz İnel, bu kurmaca söyleşide, filozof Slavoj Žižek'in düşünce ve metinleriyle bir diyaloga giriyor: Sorular, bağlantılar ve örneklerle hem Lacan düşüncesini hem kendi düşüncesini açmaya sevk ediyor Žižek. İki oturum olarak tasarlanmış kitapta, ilk bölümde arzu, gerçek ve özgürlük gibi kavramlar üstünde durulurken, ikinci bölümde salgın, din, terör ve demokrasi gibi güncel ve siyasal meseleler ele alınıyor.

Çevre Hakkı

İbrahim Kaboğlu, Nihan Yancı Özalp, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2021 (genişletilmiş 4. baskı), 328 sayfa.

2000'lerin başından bu yana, kuş ve domuz gribi veya koronavirüs enfeksiyon dizileri, her seferinde insanlık ve uygarlıkları üzerinde ağır sonuçlara yol açarak geliyor. İktisadi küreselleşme fetişizmi ile yeni bin yıla giren insanlık, “virütik küresel tehditle karşı karşıya. Küreselleşmenin itici güçleri olarak bilim ve teknoloji, COVID-19 pandemisi karşısında çaresiz. Bugüne nasıl geldiği belli: Doğa üzerinde egemenlik anlayışına ve sermayeye dayalı sanayileşmeden neoliberalizme ve iktisadi küreselleşmeye uzanan yolda, yerlere yağmalandı.

Ama gelin görün ki Wuhan menşeli COVID-19, yayılma hızı ve ölümcül etkileri bakımından, insanları öldürmek amacıyla üretilen silahlardan daha güçlü. Çevresel felâketlerin kaynağı olarak bozulan “flora+fauna+homo sapiens” dengesini yeniden kurgulamak için çevre hukuku öne çıkmaktadır. Çevre hukukunu etkili bir biçimde uygulamaya geçirme aracı “çevre hakkı” olduğundan, kitapta bunun araçları inceleme konusu yapılıyor.

Felsefenin Aydınlık Yüzü Bedia Akarsu

Editör: Mustafa Günay, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2021, 325 sayfa.

Özellikle aydınlanmacı düşünce geleneğine dayanan çalışmalarıyla tanınan Bedia Akarsu, uzun yıllar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde çalışmış ve birçok eser üretmiş olan bir felsefecimizdir. Kamuran Birand'dan sonra ikinci kadın felsefe profesörümüzdür. Akarsu'nun Anadolu'da felsefenin gelişimindeki katkıları arasında öncelikle, Adana'da Çukurova Üniversitesi Felsefe Grubu Eğitimi Bölümünün kuruluşundaki rolünün anılması yerinde olur. Bu kitap, felsefe, dil ve kültür ilişkilerini önemseyen, kuramsal olduğu kadar pratikte de Türkçenin bilim ve kültür dili haline gelebilmesi yönündeki çalışmalarıyla bilinen Akarsu'nun, felsefe çalışmalarını irdeleyen yazılardan oluşmaktadır.

Aydınlanma Nedir?/Minor Politika II

Ali Akay, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 2021, 275 sayfa.

“Aydınlanma nedir?” sorusu, Kant'ın sorduğu ve cevap aradığı bir konudur. Michel Foucault derslerinde ve birçok yerde yaptığı konuşmalarda Kant'ın sorusuna değinmektedir. Burada ele alınan “Aydınlanma nedir?” sorusu bu çerçevede içinde oluşmuştur. Bir yandan disiplin toplumu üzerine düşünmekte, diğer yandan ise “doğruyu söyleme” cesaretini birlikte ele almaktadır. Akay, *Aydınlanma Nedir?*de felsefe tarihi, sosyoloji, tarih, din, edebiyat, iktisat, sanat tarihi gibi farklı disiplinlerinin rehberliğinde, Aydınlanmayı gözden geçiriyor ve Kant'ın sorusunu, “doğruyu söyleme” (*parrhesia*) cesareti ile beraber ele alıyor. Kant'ın “Aydınlanma nedir?” sorusu, hem egemenlik hem de cesaret ile buluştuğunda *parrhesia* ile birleşmektedir: Doğruyu söylemek veya başka türlü bir şekilde formüle edersek, doğru bildiğini söylemek.

Bir Vatan Evladının Notları

James Baldwin, çeviren: Suat Ertüzün, Can Yayınları, İstanbul, 2021, 208 sayfa.

James Baldwin'in hayatı boyunca maruz kaldığı ve günümüz toplumunda hâlâ var olan ırkçılık üzerine kaleme aldığı denemeler, *Bir Vatan Evladının Notları* adlı kitapta bir araya getirildi. Baldwin'in, 1940'larda ve 1950'lerin başında, henüz yirmili yaşlarında yazdığı bu denemeler, Sivil Haklar Hareketi'nin şafağında, Harlem'deki gündelik yaşamdan muhalif romana, filmlere ve yurtdışındaki Afro-Amerikanların deneyimlerine kadar ABD'de siyah olmanın karmaşık durumunu araştırıyor ve sanatçının siyah bir adam ve bir Amerikalı olarak kimlik arayışının da samimî bir portresini ortaya koyuyor.

İNSAN HAKLARI ve FELSEFE ile İLGİLİ YAYINLAR

- **TRT Akademi Dergisi**
“Dijital Hayat ve Etik”, sayı editörü: Hediyeullah Aydeniz, sayı 12, Ankara, Mayıs 2021, 669 sayfa.
- **Özne/Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları**
“Hilmi Ziya Ülken-Doğumunun 120. Yılında”, editörler: Ali Utku, Mustafa Günay, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 34. Kitap, Bahar 2021.
- **Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi**
Editörler: Hıdır Yıldırım, Doç. Dr. Yusuf Sayın, Ankara, Ocak 2021 ve Temmuz 2021 sayıları.
- **Her Şey Değişmeli!/COVID-19’un Ardından Dünya**
Yayına hazırlayanlar: Renata Ávila, Srećko Horvat, çeviren: Kemal Güleç, İstanbul: Metis Yayınları, 2021, 320 sayfa.
- **Devrim Bir İmdat Frenidir: Walter Benjamin Üzerine Denemeler**
Michael Löwy, çeviren: Alev Er, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2021, 116 sayfa.
- **Ne Yapmalı?**
Louis Althusser, çeviren: Yağmur Ceylan Uslu, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2021, 94 sayfa.
- **Avare Düşünceler**
E. M. Cioran, çeviren: Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2021, 94 sayfa.
- **21. Yüzyılda Endüstri İlişkileri/Çalışma Yaşamının Dönüşümü, Aktörleri ve Geleceği**
Hüseyin Sevgi, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2021, 416 sayfa.
- **Biyopolitika 3. Cilt/Biyoihtidarın Suretleri: Yaşam İpotek Altında**
Editör: Onur Kartal, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2021, 256 sayfa.
- **Biyopolitika/Düşünürler ve Temalar**
Catherine Mills, çeviren, Mert Karbay, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2021, 264 sayfa.

- **Feodal Toplum**
Marc Bloch, çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2021, 724 sayfa.
- **Felsefi Yazılar**
Isaac Newton, çeviren: Deniz Esen, İstanbul: Say Yayınları, 2021, 256 sayfa.
- **Erken Orta Çağ Avrupası’nda Hayat**
Doç. Dr. Özlem Genç, Timaş Akademi, İstanbul, 2021, 144 sayfa.
- **Hakikatin Gücü/Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi Üzerine Sohbetler**
Ray Suarez, çeviren: Semih Aközlü, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2021, 187 sayfa.
- **Hegel ve Felsefe Notları**
Dr. Hikmet Kıvılcımlı, çeviren: Hamza Tığlay, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2021, 272 sayfa.
- **Heidegger/Almanya’dan Bir Usta**
Rüdiger Safranski, çeviren: Ali Nalbant, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2021, 668 sayfa.
- **Kültürel Antropoloji/Temel Kavramlar**
Robert H. Lavenda, Emily A. Schultz, çevirenler: Dilek İşler, Onur Hayırlı, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2021, 364 sayfa.
- **Leviathan’dan Neoleviathan’a Suç, Ceza, Hapsetme**
Ezgi Duman, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2021, 312 sayfa.
- **Nietzsche ve Jung/Karşıtların Birliğinde Bütünlüklü Benlik**
Lucy Huskinson, çeviren: Mehmet Çetin, İstanbul: Say Yayınları, 2021, 376 sayfa.
- **Özlenen Demokrasi/Yargılama Yılı Açış Konuşmaları**
Sami Selçuk, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2021, 393 sayfa.
- **Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm**
Jean Baudrillard, çeviren: Oğuz Adanır, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2021, 451 sayfa.

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
İNSAN HAKLARI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ
ve
UNESCO FELSEFE ve İNSAN HAKLARI KÜRSÜSÜ BÜLTENİ

Sahibi: T.C. Maltepe Üniversitesi adına Şahin Karasar

Yayın Yönetmeni: İoanna Kuçuradi

Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Elif N. Hamidi

Yayın Kurulu: Bergen Coşkun Özüaydın, Betül Çotuksöken, Sevgi İyi,

Neşe Şahin Taşgın, Hülya Şimşak, Muttalip Özcan, Gülriz Uygur

Yazışma Adresi: Marmara Eğitim Köyü, 34857 Maltepe/İSTANBUL

Tel: 0216 626 11 34 **Faks:** 0216 626 11 25

Baskı:

Tel: 0216 470 44 70

Sertifika No: 45604

ISSN: 2587 - 148X

Yayın hakkı saklıdır